

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE 1918–1919

**Materiały edukacyjne
do wystawy elementarnej**

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE 1918–1919

**Materiały edukacyjne
do wystawy elementarnej
Instytutu Pamięi Narodowej**

Autor wystawy: Marcin Podemski
Koncepcja plastyczna wystawy: Karolina Zielazek-Szeska
Moduł edukacyjny: Marcin Podemski, Witold Sobócki
Strefa edukacji: Marcin Podemski, Witold Sobócki
Recenzja merytoryczna: dr Piotr Grzelczak
Recenzja materiału edukacyjnego: dr Zofia Fenrych

Fotografie i dokumenty ze zbiorów:
Muzeum Regionalnego w Jarocinie,
Muzeum Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego
w Poznaniu,
Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie,
Narodowego Archiwum Cyfrowego,
Biblioteki Kórnickiej PAN,
POLONA,
a także prywatnych kolekcji Marii Mielcarzewicz,
Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul, Jana Szymańskiego
i Wawrzyńca Wierzejewskiego.

Projekt graficzny i skład w oparciu o layout wystaw elementarnych:
Konstancja Pleskaczyńska

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	/ 4
Najdłuższa wojna...	/ 6
Listopad 1918 r. w Prowincji Poznańskiej	/ 10
Drogi do niepodległości	/ 14
Paderewski w Poznaniu	/ 18
Wielki dzień – 27 grudnia 1918 r.	/ 22
Zdobycie Ławicy	/ 26
Do broni! Wszyscy do broni	/ 30
Wojsko Wielkopolskie	/ 34
Wojna niemiecko-wielkopolska 1919 r.	/ 40
Dyplomacja	/ 44
Bilans powstania	/ 48
Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w liczbach	/ 52
Kalendarium	/ 54
Moduł edukacyjny	/ 56
Ćwiczenia do wystawy elementarnej „Powstanie Wielkopolskie 1918–1919”	/ 56
Praca z tekstem źródłowym	/ 67
Wybrana bibliografia	/ 75

A historical black and white photograph showing a line of soldiers on horseback, each holding a flag on a tall pole. They are moving across a field. The image is partially obscured by a large, semi-transparent circular graphic on the left side, which contains the title text.

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE 1918–1919

SŁOWO WSTĘPNE

Szanowni Państwo,

Instytut Pamięci Narodowej wychodząc naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli i edukatorów od kilku lat przygotowuje tzw. Wystawy Elementarne IPN, które w przystępny sposób przybliżają najważniejsze wydarzenia z najnowszej historii naszego kraju. Każda ekspozycja z tej serii zamieszczona jest na stronie głównej IPN z możliwością jej samodzielnego pobrania i wydrukowania we własnym zakresie (<https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/wystawy/wystawy-elementarne>).

W ramach tego projektu Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Poznaniu opracowało m.in. wystawę dotyczącą Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, na planszach której przedstawiono podstawowe zagadnienia związane z tym zwycięskim zrywem: jego genezę z uwypukleniem działań organiczników przygotowujących społeczeństwo polskie Poznańskiego do odzyskania niepodległości, wybuch powstania z podkreśleniem jego spontaniczności związanej z przyjazdem do Poznania Ignacego Jana Paderewskiego, a także jego przebieg, tak od strony militarnej, jak i dyplomatycznej.

Oddane w Państwa ręce „Materiały edukacyjne” mają ułatwić pracę z tą wystawą. Przy zamieszczonych w broszurze wszystkich planszach merytorycznych dodano część zatytułowaną „Strefa edukacji”, gdzie znajdą Państwo objaśnienia/wskazówki służące przygotowaniu własnej narracji do konkretnej planszy („Zwróć uwagę na...”), a także informacje uzupełniające wiedzę z bardziej szczegółowymi wątkami historycznymi („Czy wiesz, że...”). Ponadto uzupełnieniem tej części jest kalendarium Powstania Wielkopolskiego. Natomiast w zamykającym publikację „Module edukacyjnym” zamieszczone zostały materiały dydaktyczne w postaci ćwiczeń, zadań oraz propozycji tematów esejów, które można wykorzystać podczas pracy z uczniem. Wyrażamy nadzieję, że broszura stanie się inspiracją do przeprowadzenia ciekawych zajęć na temat jednego z nielicznych zwycięskich powstań w historii naszego Narodu.

Marta Szczesiak-Ślusarek
Naczelnik Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej w Poznaniu

NAJDŁUŻSZA WOJNA...

1

Bazar w Poznaniu. Gmach otwarty w 1841 r. stał się sercem polskiego życia politycznego, kulturalnego i gospodarczego w czasach zaborów (fot. ze zbiorów NAC)

W drugiej połowie XIX w. obszar Prowincji Poznańskiej był miejscem ścierania się dwóch żywiołów: polskiego i niemieckiego. Polacy, chcąc zachować i rozwijać swoją narodową odrębność, podjęli szereg działań przeciwstawiających się niemieckiej polityce wymierzonej w polską ludność Poznańskiego. Ten całokształt przedsięwzięć na rzecz rozwoju cywilizacyjnego Polaków – nazywany pracą organiczną – był przygotowaniem społeczeństwa do odzyskania niepodległości.

Program organicznikowski realizowany był na różne sposoby, poprzez towarzystwa o charakterze samokształceniowym, naukowym, rzemieślniczym, religijnym, sportowym, a także parafialne kółka rolnicze czy polską spółdzielczość i polskie systemy bankowe.

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- tytuł plenszy nawiązujący do polskiego serialu historycznego w reżyserii Jerzego Sztwiertni „Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy”, ukazujący zmagania Polaków z Poznańskiego z pruskim/niemieckim zaborcą.
- fenomen prac organicznych na terenie Prowincji Poznańskiej, mających tworzyć polską przeciwwagę gospodarczo-kulturalną wobec państwa zaborczego.
- działalność stowarzyszeniową poznańskich organiczników, będącą świadectwem zaradności i zmysłu organizacyjnego.
- Bazar Poznański, symbol polskości nie tylko Prowincji Poznańskiej, ale wszystkich ziem polskich zaboru pruskiego.
- wpływ duchowieństwa katolickiego na utrzymanie i rozwój polskiego społeczeństwa na terenie Poznańskiego podczas zaborów.

Koło muzyczne Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Poznaniu
(fot. *Srebrna Księga Sokola Poznańskiego*,
Poznań 1911)

ks. Piotr Wawrzyniak (1849–1910)
– na przełomie XIX i XX w. był przywódcą
polskich organiczników w Poznańskim
(fot. ze zbiorów Jana Szymańskiego)

CZY WIESZ, ŻE...

- Ks. Piotr Wawrzyniak ur. 30 I 1849 r. w Wyrzece k. Śremu w rodzinie chłopskiej. Kapłan – społecznik – ekonomista. Był na przełomie XIX i XX w. najważniejszą postacią polskiego ruchu organicznikowskiego w Prowincji Poznańskiej. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1872 r. po studiach teologicznych w seminarjach arcybiskupich w Poznaniu i Gnieźnie oraz na uniwersytecie w Monasterze. Pełnił posługę duszpasterską w Śremie (1872–1898 jako wikary) i w Mogilnie (1898–1910 jako proboszcz). Twórca Banku Ludowego w Śremie, a od 1891 r. patron Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. Poseł do sejmu pruskiego w Berlinie w latach 1894–1896. Kierownik Drukarni i Księ-

garni św. Wojciecha w Poznaniu w latach 1902–1910. Inicjator wielu przedsięwzięć kulturalno-oświatowych, działacz wśród Polonii w Niemczech i Stanach Zjednoczonych, założyciel domu wypoczynkowego dla księży w Zakopanem (tzw. „Księżówki”, istniejącej do dzisiaj). Zmarł w 1910 r. Nazywany „Królem Czynu”.

- Polacy w przededniu wybuchu I wojny światowej stanowili ponad 61% mieszkańców Prowincji Poznańskiej. W stolicy prowincji – Poznaniu, wskaźnik ten wynosił 57 %.
- Bazar Poznański, otwarty w 1841 r., mieścił sklepy, warsztaty rzemieślnicze, hotel i restaurację. W Bazarze sklep z narzędziami rolniczymi założył Hipolit Cegielski, z którego następnie wyrosła fabryka maszyn i narzędzi, należąca do najważniejszych polskich inicjatyw przemysłowych w Poznańskim.

Obywatele!

W dniu dzisiejszym utworzyła się

Rada Żołnierska

i objęła władzę nad garnizonom tutajszym.

Spokój i ład w mieście zapewniony i podtrzymamy go z pomocą ludności cywilnej.

Obywatele! Każdy niech pilnuje swoich obowiązków; unikać zbiegowisk na miejscach publicznych. Wszelkie podburzanie do gwałtów karać się będzie bezwzględnie. Wymaga się posłuszeństwa strażom żołnierskim.

Obywatele! Nadzwyczajne czasy wymagają nadzwyczajnych zarządzeń. Żołnierz i obywatel ręką w rękę!

Jarocin, dnia 9. listopada 1918.

Rada Żołnierska.

Adamczewski, Schulden, Leindecker,
Wassmann, Błażejowski, Krüger,
Langenberg, Barth, Kirchner, Traber.

Odezwa Rady Żołnierskiej z Jarocina, powstałej już 9 XI 1918 r (ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Jarocinie).

Podpisany 11 listopada 1918 r. rozejm, kończący I wojnę światową, pozostawił Prowincję Poznańską w granicach republiki niemieckiej. Związany z tym postanowieniem zawód wśród ludności polskiej, nie zahamował jednak dążeń niepodległościowych Polaków. Chaos i dezorientacja, która zapanowała w państwie niemieckim w wyniku rewolucji i abdykacji cesarza Wilhelma II, sprzyjała polskim celom.

ks. Mieczysław Meissner
– twórca Rady Robotniczo-
Żołnierskiej w Środzie Wlkp.
(fot. ze zbiorów Marii Mielca-
rzewicz)

Od listopada 1918 r. w Poznaniu i całym regionie powstała sieć Rad Robotniczo – Żołnierskich, które na terenach zdominowanych przez Polaków przyjmowały narodowy charakter.

Naczelna Rada Ludowa

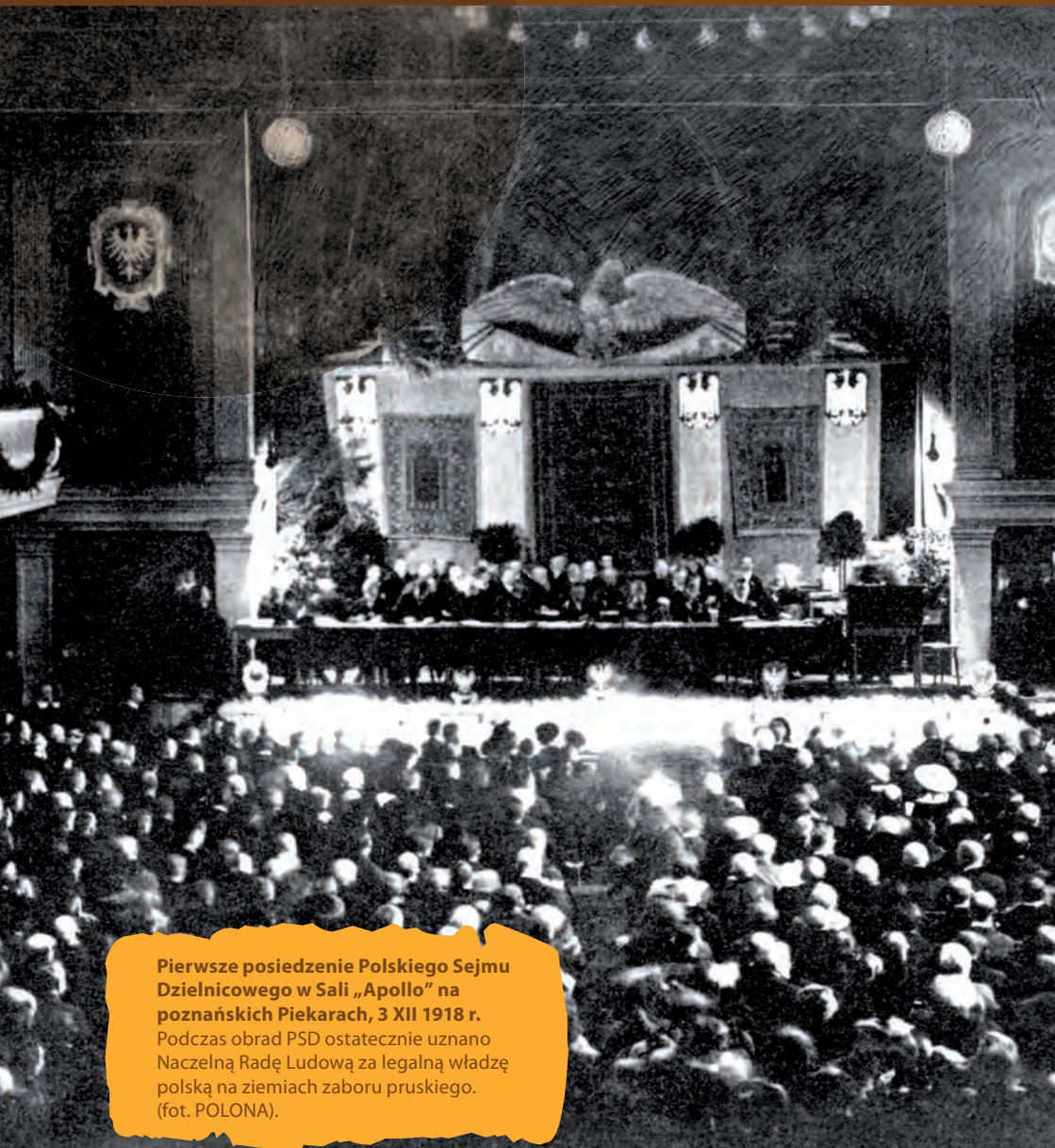
Ta istniejąca od 1916 r. (od listopada 1918 r. działająca jawnie) organizacja polityczna zaboru pruskiego, popierała w czasie I wojny światowej państwa alianckie, a za legalne władze Polski uznawała Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim na czele. Celem NRL było administrowanie na ziemiach polskich zaboru pruskiego. (fot. *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego*, Poznań 1918).

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- postanowienia rozejmowe z 11 XI 1918 r. dotyczące Prowincji Poznańskiej.
- wpływ sytuacji wewnętrznej Niemiec na skuteczność działań niepodległościowych Polaków z Poznańskiego.
- inicjatywy polskie mające umożliwić oddolne budowanie polskiej administracji w Prowincji Poznańskiej.

CZY WIESZ, ŻE...

- W listopadzie 1918 r. w Prowincji Poznańskiej istniały równolegle trzy różne organy władzy. Obok administracji niemieckiej powstały – w następstwie rewolucji – Rady Żołnierskie i Robotnicze, kontrolujące dotychczasową niemiecką władzę cywilną i wojskową, oraz rady ludowe, będące reprezentacjami narodowymi. Poprzez sieć polskich rad ludowych i zdominowanie przez Polaków Rad Żołnierskich i Robotniczych możliwe było sprawne przejście przez stronę polską administracji z rąk Niemców po wybuchu powstania.
- Naczelna Rada Ludowa (NRL) powstała i rozpoczęła swoją jawną aktywność 13 XI 1918 r. Była ona bezpośrednią kontynuatką działającego tajnie od 1916 r. Międzypartyjnego Komitetu Obywatelskiego, przemianowanego w lipcu 1918 r. na Centralny Komitet Obywatelski, który reprezentował wszystkich Polaków z ziem zaboru pruskiego. Organem wykonawczym NRL był Komisariat, będący kreatorem polskiego życia politycznego przed wybuchem powstania. NRL popierała w czasie I wojny światowej państwa alianckie, upatrując w nich gwaranta odbudowy państwa polskiego, natomiast za głównego przedstawiciela polskich interesów uznawała Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim na czele.

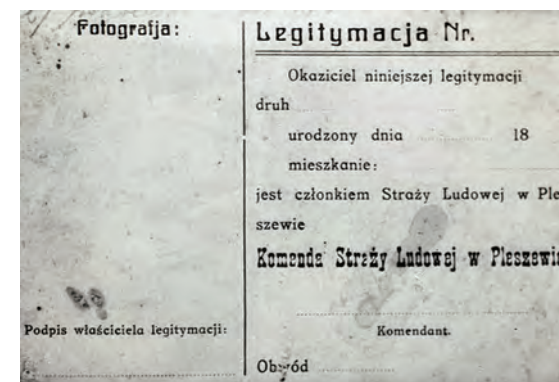
**Pierwsze posiedzenie Polskiego Sejmu
Dzielnicowego w Sali „Apollo” na
pozańskich Piekarach, 3 XII 1918 r.**
Podczas obrad PSD ostatecznie uznano
Naczelną Radę Ludową za legalną władzę
polską na ziemiach zaboru pruskiego.
(fot. POLONA).

Pierwsze posiedzenie Dzielnicowego
Sejmu Polskiego d. 3. 12. 18 w Poznaniu

Pprzed wybuchem powstania na terenie Prowincji Poznańskiej dominowały dwa nurty podejścia do czynu zbrojnego. Zachowawczy, reprezentowany przez Naczelną Radę Ludową, oraz radykalny, skupiający przede wszystkim działaczy Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego. Oba środowiska jesienią 1918 r. brały udział w tworzeniu dwóch formacji militarnych: Straży Ludowej i Służby Straży i Bezpieczeństwa.

Fotokopia legitymacji członka Straży Ludowej w Pleszewie.

Przed wybuchem powstania Straż Ludowa liczyła kilka tysięcy członków w całej Prowincji Poznańskiej. (fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN).

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- niejednolite poglądy Polaków z Poznańskiego na pomysły zbrojnego wystąpienia przeciwko Niemcom.
- budowę polskich formacji (para)militarnych przed wybuchem powstania.
- wpływ polskiego ruchu skautowego na inicjatywy niepodległościowe.
- skuteczność organizacyjną Polaków, która umożliwiła przeprowadzenie wyborów i przygotowanie obrad Polskiego Sejmu Dzielnicowego.

Wincenty Wierzejewski (1889–1972) – twórca poznańskiego skautingu i przywódca Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego. Członkowie POW zaboru pruskiego dążyli do natychmiastowego zrywu powstańczego, a wielu jej członków weszło w skład Służby Straży i Bezpieczeństwa. (fot. ze zbiorów Wawrzyńca Wierzejewskiego)

CZY WIESZ, ŻE...

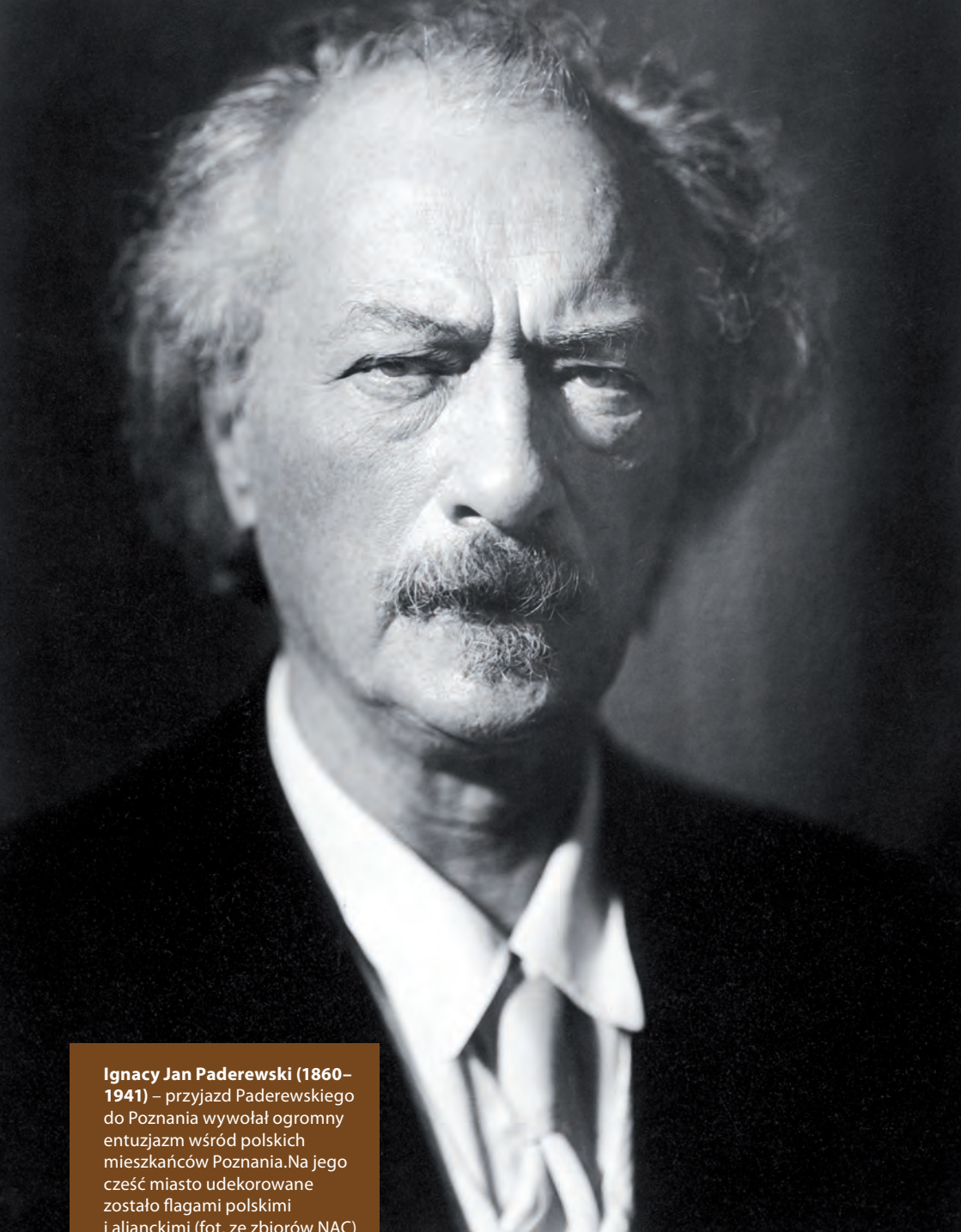
- Oddziały (para)militarne zostały powołane przez poszczególne siły polityczne. Przy Radach Żołnierskich i Robotniczych powstała Służba Straży i Bezpieczeństwa, formacja wartownicza licząca ok. 2 tys. żołnierzy w większości Polaków. Natomiast z inicjatywy Naczelnej Rady Ludowej powstała Straż Ludowa, pełniąca funkcje porządkowo-policyjne, której liczebność szacuje się na kilka tysięcy. Obie formacje odegrały kluczową rolę w pierwszych dniach powstania.
- Polska Organizacja Wojskowa Zaboru Pruskiego powstała w lutym 1918 r. Była to formacja kadrowa licząca zaledwie ok. 200 członków, z reguły polskich skautów, mających za sobą służbę w wojsku niemieckim. Dążyła do szybkiego wybuchu powstania przeciwko Niemcom. Jej członkowie gromadzili broń oraz uzyskali kontrolę nad wieloma instytucjami mającymi wpływ na kwestie wojskowe w Prowincji Poznańskiej. Członkowie POWZP utworzyli Tajny Sztab Wojskowy, który docelowo miał być sztabem przyszłego powstania. Na czele POWZP stał Wincenty Wierzejewski, a wśród członków był m.in. Mieczysław Paluch, nieformalny dowódca Służby Straży i Bezpieczeństwa. POWZP politycznie skonfliktowana była z NRL.
- Naczelna Rada Ludowa pomimo ostrożnego podejścia do ewentualnego wybuchu powstania, nie wykluczała takiej możliwości. Uzależniała jednak rozpoczęcie walk zbrojnych od decyzji podejmowanych przez państwa Ententy.
- Polski Sejm Dzielnicowy (PSD), obradujący w dniach 3–5 XII 1918 r. w Sali „Apollo” na poznańskich Piekarach, zgromadził ponad 1100 delegatów z Prowincji Poznańskiej, Śląska, Pomorza Gdańskiego, Warmii i Mazur oraz skupisk Polonii w głębi Rzeszy. Najważniejszym zadaniem PSD był wybór składu nowej Naczelnej Rady Ludowej i jej Komisariatu, oraz oficjalne uznanie NRL za reprezentację Polaków z ziem zaboru pruskiego (nieformalny polski rząd na tych terenach).

PADEREWSKI W POZNANIU

4

Wjazd Ignacego Jana Paderewskiego
do centrum Poznania, 26 XII 1918 r.
(reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona
Prazińskiego ze zbiorów POLONA)

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941) – przyjazd Paderewskiego do Poznania wywołał ogromny entuzjazm wśród polskich mieszkańców Poznania. Na jego cześć miasto udekorowane zostało flagami polskimi i alianckimi (fot. ze zbiorów NAC)

„Po długich latach niewoli Ojczyzna się odradza. Odbudować się musi na tych samych podstawach, na których tu pierwsza budowa poczęta została. Żadne, najmędrzej zorganizowane stronnictwo Ojczyzny odbudować nie zdoła. Do tego dzieła trzeba jedności i zgody wszystkich, miłości i siły, wiary i zaparcia się samego siebie, do tego dzieła potrzeba wszystkich sił i wszystkich serc zespołu [...]”

(fragment przemowy I. J. Paderewskiego wygłoszonej w Poznaniu 26 XII 1918 r.)

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- wpływ wizyty Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu na nastroje polskich mieszkańców miasta oraz ewentualne następstwa jego przyjazdu na nastawienie ludności niemieckiej.
- przekaz płynący ze słów wypowiedzianych przez Paderewskiego w Poznaniu.

CZY WIESZ, ŻE...

- Paderewski do Poznania dotarł przejazdem w drodze do Warszawy, gdzie jechał w roli rozjemcy skłóconych stronnictw politycznych. Niemcy do końca próbowali udaremnić jego przyjazd, czyniąc wiele przeszkód utrudniających podróż. Ostatecznie zjawił się w stolicy Prowincji Poznańskiej wieczorem 26 XII 1918 r. Na poznańskim dworcu kolejowym witały go tłumy polskich mieszkańców miasta. Okna i balkony prywatnych mieszkań udekorowane były flagami polskimi i alianckimi. Podstawiony powóz w asyście żołnierzy Straży Ludowej, Służby Straży i Bezpieczeństwa oraz członków „Sokoła” przewiózł gościa do hotelu Bazar, gdzie Paderewski dwukrotnie tego dnia przemawiał. Opuścił Poznań w trakcie trwającego powstania – 31 XII 1918 r. Wraz z nim w Poznaniu przebywała grupa oficerów brytyjskiej misji wojskowej, co było sygnałem, że zwycięskie mocarstwa są zainteresowane sytuacją w Prowincji Poznańskiej.

WIELKI DZIEŃ – 27 GRUDNIA 1918 R.

5

Dzieci z polskimi chorągiewkami na Ritterstasse (obecnie ul. Ratajczaka) w pochodzie zorganizowanym na cześć I.J. Paderewskiego 27 XII 1918 r.
(fot. Kazimierz Greger/ ze zb. Małgorzaty Wierusz-Kozłowskiej [Muzeum Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu])

27 XII 1918 r., zorganizowano w Poznaniu dwie manifestacje: polską z kilkoma tysiącami polskich dzieci, oraz niemiecką, w której obok cywilów uczestniczyli także niemieccy żołnierze.

Spotkanie w godzinach popołudniowych przed Bazarem obu demonstracji (już bez udziału dzieci) uważa się za początek wybuchu powstania. W tłumie bowiem padł pierwszy strzał. Jego następstwem będzie rozpoczęcie walk na terenie Poznania.

Walki przy moście Chwaliszewskim w Poznaniu 27 XII 1918 r. (reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA)

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- **spontaniczność wybuchu Powstania Wielkopolskiego 1918–1919**
- **elementy symboliczne pierwszego dnia powstania: manifestacja polskich dzieci i pierwsza ofiara.**

CZY WIESZ, ŻE...

- Pochód polskich dzieci przed budynek Hotelu Bazar, gdzie zamieszkał Ignacy Jan Paderewski, był w dużej mierze następstwem sporu o nauczanie języka polskiego w szkołach, który rozgorzał w Poznaniu przed świętami Bożego Narodzenia. Ze względu na chorobę Ignacy Jan Paderewski nie wyszedł w południe 27 XII 1918 r. do wiwatujących na jego cześć młodych ludzi.
- Przemarsz przez miasto kontrmanifestacji niemieckiej, której ton nadawali żołnierze 6. Pułku Grenadierów z Jeżyc, charakteryzował się zrywaniem flag polskich i alianckich, którymi udekorowali miasto na przyjazd Paderewskiego Polacy oraz dewastacją lokali należących do Polaków, m.in. siedziby Komisariatu NRL przy ul. Św. Marcin, czy kawiarni Góralskiej przy ul. Wilhelmskiej (ob. al. Marcinkowskiego).
- Do dzisiaj nie wiadomo, z której strony – polskiej czy niemieckiej – padł pierwszy strzał wśród zgromadzonych w centrum Poznania dwóch manifestacji. Był on jednak początkiem walk na terenie miasta, zakończonych szybkim opanowaniem Poznania przez siły powstańcze.
- Trudno ustalić kto tak naprawdę był pierwszą ofiarą powstania na ulicach Poznania. Postacią symboliczną stał się Franciszek Ratajczak (1887–1918), członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, szef 2. kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa, która w godzinach wieczornych 27 XII 1918 r. przechodziła obok Prezydium Policji, największego punktu oporu Niemców w centrum Poznania, i została ostrzelana z karabinu maszynowego. Ciężko ranny Ratajczak umarł kilka

godzin później w wojskowym lazarecie. Jednak niemal w tym samym miejscu i porze śmiertelny postrzał otrzymał młody, 18-letni Antoni Andrzejewski (1900–1918), również członek „Sokoła” i skaut, który w dniu wybuchu powstania został przydzielony do 1. łazarskiego plutonu powstańczego. Spór, który z nich zmarł wcześniej trwał już w okresie międzywojennym, a jego wyrazem był konflikt między dwiema organizacjami kombatanckimi: Towarzystwem Powstańców Wielkopolskich im. Franciszka Ratajczaka (stowarzyszających weteranów z rejonu Starego Miasta, Śródki i Zawad) oraz analogiczną organizacją im. Antoniego Andrzejewskiego, obejmującą mieszkańców dzielnic Łazarz i Górczyn.

Franciszek Ratajczak (1887–1918).
Uznawany często za pierwszą
polską ofiarę powstania („Ilustracja
Wielkopolska”, 1928, nr 13)

ZDOBYCIE ŁAWICY

6

W ciągu dwóch dni praktycznie cały Poznań został opanowany przez siły powstańcze. Jedynym ważnym punktem nie zdobytym podczas grudniowych dni było podpoznańskie lotnisko w Ławicy. Ostatecznie 6 stycznia 1919 r., na rozkaz pierwszego głównodowodzącego powstania majora Stanisława Taczaka, także i to miejsce zostało szturmem zajęte przez powstańców.

Zdobycie lotniska w Ławicy przez Powstańców Wielkopolskich

Zdobycie Ławicy wiąże się z największym łupem w najnowszej historii Wojska Polskiego. Przejęto bowiem ok. 30 sprawnych samolotów, uzupełniając zdobycz o kolejnych ok. 300 płatowców składowanych w Hali Zeppelina w podpoznańskich Winiarach. Wartość przejętego sprzętu szacuje się na 160 mln ówczesnych marek niemieckich. (reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA)

Major Stanisław Taczak (1874–1960) – pierwszy dowódca Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 (na zdjęciu w mundurze generała) – (fot. ze zbiorów NAC)

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- relatywnie niski stopień wojskowy pierwszego dowódcy Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, będący konsekwencją blokowania w armii niemieckiej wyższych awansów żołnierzom narodowości polskiej.
- szybkie opanowanie Poznania i okolic przez siły powstańcze.
- doniosłość zdobycia lotniska w Ławicy i Hali Zeppelina w kontekście możliwości przejęcia i wykorzystania przez Polaków zgromadzonego tam sprzętu lotniczego.

Hala Zeppelina zajęta przez powstańców
(fot. Ku czci poległych lotników, red. M. Romeyko, oprac. S. Borowy, Warszawa 1933)

CZY WIESZ, ŻE...

- Stanisław Taczak ur. 8 IV 1874 r. w Mieszkowie k. Jarocina. Jako uczeń ostrowskiego gimnazjum działał w tajnym kółku Towarzystwa Tomasza Zana. Po zdaniu matury studiował na Akademii Górniczej we Freibergu w Saksonii, gdzie w 1898 r. uzyskał dyplom inżyniera. Podczas pobytu w Niemczech angażował się w działalność Związku Młodzieży Polskiej „Zet” i Towarzystwa „Sarmacja”. Podczas I wojny światowej zmobilizowany do armii niemieckiej, gdzie awansowany został do stopnia kapitana. Od kwietnia 1917 r. w Inspektoracie Wyszkożenia Polskiej Siły Zbrojnej (Polnische Wehrmacht). Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zgłosił się do Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie, gdzie otrzymał przydział do Sztabu Generalnego WP. Będąc przejazdem w Poznaniu 28 XII 1918 r. przyjął od Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej stanowisko tymczasowego głównodowodzącego Powstania Wielkopolskiego, a po zatwierdzeniu jego kandydatury przez Sztab Generalny WP i Józefa Piłsudskiego został awansowany do stopnia majora. Jako dowódca powstania miał ogromne zasługi w jego uporządkowaniu i nadaniu mu charakteru dużej operacji wojennej, w która zaangażowane były sztaby, wojsko i społeczeństwo. Stworzył podwaliny regularnego Wojska Wielkopolskiego. W połowie stycznia 1919 r. przekazał stanowisko głównodowodzącego powstania gen. Józefowi Dowbor-Muśnickiemu, a sam rozpoczął pracę w kwatermistrzostwie Wojsk Wielkopolskich. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, a w czasie II wojny światowej był więźniem niemieckich oflagów. Po wojnie wrócił do Polski, gdzie zmarł w 1960 r. Jego grób znajduje się na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu.

- W zaledwie 20 minut od rozpoczęcia ataku powstańcy zdobyli Stację Lotniczą Ławica. Podczas walk zginął jeden powstańca oraz dwóch żołnierzy niemieckich. Całością akcji dowodził ppor. Andrzej Kopa. Zdobycie lotniska było kluczowym momentem zamykającym walki w Poznaniu i okolicy. Zlikwidowano w ten sposób zagrożenie zbombardowania przez lotnictwo niemieckie naważnych punktów w mieście, a jednocześnie przejęte maszyny umożliwiły stworzenie nowej formacji wojskowej – wielkopolskiego lotnictwa. Powstańcy łup przyczynił się również do rozwoju całego lotnictwa polskiego, ponieważ część samolotów z Ławicy przekazana została odrodzonej Rzeczypospolitej i była użyta m.in. w walkach z Ukraińcami i wojnie polsko-bolszewickiej.

DO BRONI! WSZYSCY DO BRONI

*„A gdy zagrzmie rozkaz gromki
Pierzchną jako ptactwo wrogi,
Bo my Ojców cnych potomki
Wielkopolskiej część załogi!...”*

(Roman Wilkanowicz, „Zwycięzali naszych Szwaby”)

Mapa ilustrująca
rozprzestrzenianie się
powstania (autor Radosław
Przebitkowski, pw.ipn.gov.pl)

Informacja o wybuchu powstania w Poznaniu błyskawicznie dotarła na wielkopolską prowincję. Szybko i samorzutnie lokalne społeczności formowały ochotnicze oddziały powstańcze, które do 8 stycznia 1919 r. wyzwoliły prawie całą Prowincję

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- ochotniczy charakter oddziałów powstańczych w pierwszym etapie powstania.
- opanowanie przez Polaków prawie całej Prowincji Poznańskiej w ciągu zaledwie 2 tygodni.
- tereny niezdobrane przez powstańców charakteryzowały się dużym odsetkiem ludności niemieckiej (pas północy i zachodni Prowincji Poznańskiej).
- podniosłe oficjalne uroczystości w chwili przejmowania przez Polaków kolejnych miejscowości (przykład Jarocina).

CZY WIESZ, ŻE...

- W pierwszym etapie walk powstańcze oddziały nie miały charakteru konkretnej formacji wojskowej (np. piechoty, artylerii itp.). Działały bataliony i kompanie o nazwach regionalnych, np. kompania średzka, batalion zachodniopoznański, pułk gnieźnieński.
- Większość miejscowości Prowincji Poznańskiej została zajęta przez powstańców bez walki zbrojnej. Było to efektem zaskoczenia Niemców, przy jednoczesnym braku woli walki z ich strony będącej konsekwencją upadku morale z powodu przegranej wojny. Atutem Polaków był również ich narodowy solidaryzm i brak napięć pomiędzy poszczególnymi warstwami społecznymi.

■ Pierwsza większa potyczka w warunkach polowych powstańców z Niemcami miała miejsce pod Zdziechową niedaleko Gniezna. Miała ona kluczowe znaczenie dla rozwoju całego powstania. Rozbite bowiem podczas bitwy zgrupowanie sił niemieckich mogło zagrozić Poznaniowi w przypadku polskiej przegranej. Sukces ten skłonił dowódców gnieźnieńskich oddziałów powstańczych do uderzenia na Kujawy i Bydgoszcz. Słynny rajd ochotniczego oddziału pod dowództwem ppor. Pawła Cymśa doprowadził do zdobycia m.in. Mogilna, Strzelna i Inowrocławia. Wyzwolenie ostatniego z wymienionych miast okupione zostało stosunkowo dużymi stratami: 47 zabitych żołnierzy i 6 osób cywilnych oraz około 120 rannych.

■ Roman Wilkanowicz (1886–1933), poeta, satyryk, społecznik, nazywany bardem Powstania Wielkopolskiego. Urodzony w Oporowie koło Kutna w rodzinie powstańca styczińskiego. Zamieszkał w Poznaniu na początku XX w. podejmując pracę w Zakładach Cegielskiego. Następnie pracował jako dziennikarz, będąc założycielem i redaktorem satyrycznego pisma „Pręgierz” (1913–1914). Na początku I wojny światowej wcielony do armii niemieckiej, z której zdezerterował w 1916 r. Ukrywał się w Poznaniu. Na początku 1918 r. uwięziony przez Niemców. Opuścił więzienie w wyniku rewolucji i wrócił do Poznania, gdzie zaangażował się w działalność niepodległościową w Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego. Był skonfliktowany z Naczelną Radą Ludową, którą oskarżał o wstrzymywanie działań zbrojnych. Brał aktywny udział w powstańczych walkach na terenie Poznania oraz redagował w czasie powstania skierowane do żołnierzy pismo „Druh”. Uczestniczył w obronie Wilna wiosną 1919 r. jako adiutant dowódcy Poznańskiego Batalionu Śmierci. Był także korespondentem poznańskiej prasy na froncie wojny polsko-bolszewickiej latem 1920 r. W okresie międzywojennym redaktor pisma „Pręgierz Poznański”. Za swą działalność niepodległościową odznaczony m.in. trzykrotnie Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości.

Moment zawieszenia flagi polskiej na jarocińskim ratuszu, 1 I 1919 r. (fot. ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Jarocinie)

Gen. Józef Dowbor-Muśnicki (1867–1937).

Drugi dowódca Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Nowy dowódca, mimo początkowej rezerwy z jaką przyjęto go w Wielkopolsce, szybko ujął mieszkańców Poznańskiego profesjonalizmem, stanowczością oraz konserwatywnymi poglądami. (fot. ze zbiorów NAC)

Sukcesy w pierwszych dwóch tygodniach walk nie wyeliminowały problemów związanych z dobrowolną formą uczestnictwa w powstaniu. Przede wszystkim dyscyplina i egzekwowanie rozkazów stały na niskim poziomie. Ochotniczy charakter oddziałów zakończył się wraz z ogłoszeniem poboru do Wojska Wielkopolskiego. Jego twórcą był przysłany z Warszawy nowy głównodowodzący, gen. Józef Dowbor-Muśnicki.

Zaprzysiężenie powstańców na rynku w Jutrosinie, 19 I 1919 r. (fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN)

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- problemy związane z oddolną i niezależną formą aktywności oddziałów zbrojnych w pierwszym etapie powstania.
- okoliczności powstania regularnego Wojska Wielkopolskiego.
- odbiór nowego dowódcy powstania przez Poznańczyków.
- charakterystyczne dla Wojska Wielkopolskiego umundurowanie i oznaczenie stopni wojskowych.
- uroczyste publiczne przysięgi żołnierzy regularnych oddziałów wojskowych.

CZY WIESZ, ŻE...

- W ochotniczych oddziałach powstańczych nie było stopni wojskowych, a walczący zwracali się do siebie „druhu”. Niejednokrotnie po wyzwoleniu rodzinnej miejscowości ochotnicy składali broń i rozchodzili się do domów. Znane są przypadki opuszczania oddziałów (w czasie kolejnych potyczek) w celu udania się na posiłek lub spoczynek do rodziny lub znajomych.

- Gen. Józef Dowbor-Muśnicki ur. 25 X 1867 r. w Garbowie w ówczesnym powiecie sandomierskim. Gen. broni, twórca i dowódca I Korpusu Polskiego w Bobrujsku (1917–1918), głównodowodzący Powstania Wielkopolskiego od 16 I 1919 r.

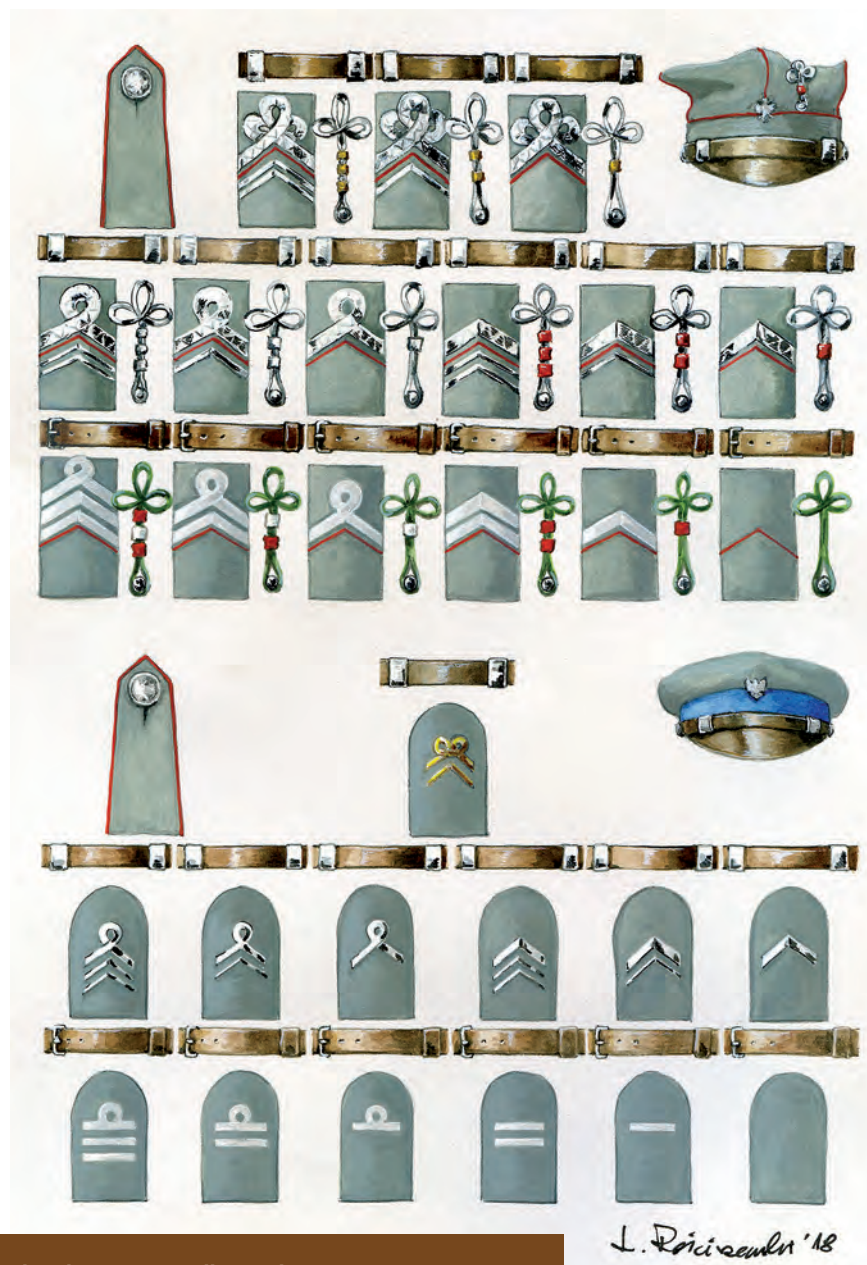
Stanowisko głównodowodzącego powstania objął z inicjatywy Józefa Piłsudskiego. Do Poznania przybył 8 I 1919 r. i kilka dni później zawarł pisemne porozumienie z Komisariatem Naczelnej Rady Ludowej o przejęciu dowództwa wojskowego.

Twórca Wojska Wielkopolskiego, liczącego w czerwcu 1919 r. ponad 100 tys. żołnierzy i oficerów. Dokonał podziału frontu wielkopolskiego na cztery odcinki: północny, zachodni, południowo-zachodni i południowy, a po podpisaniu rozejmu w Trewirze (16 II 1919 r.) dokonał jego ponownej reorganizacji, pozostawiając trzy odcinki (bez południowo-zachodniego). Zwolennik rozszerzenia powstania na Pomorze Gdańskie i opanowania Gdańska. Współtwórca jednostek pomorskich (4 Dywizja Strzelców Pomorskich) oraz górnośląskich (Pułk Strzelców Bytomskich). Po likwidacji frontu wielkopolskiego (marzec 1920 r.) pozostał bez przydziału. W okresie II RP zajmował się gospodarowaniem na roli w swoim majątku Batorowo pod Poznaniem oraz porządkowaniem akt I Korpusu Polskiego i Wojsk Wielkopolskich.

Zmarł 26 X 1937 r.

- Wojsko Wielkopolskie otrzymało jednolite umundurowanie, które charakteryzowało się wysoką rogatywką w kolorze płowoszarym, z pętlą w kształcie karcianego trefla z lewej strony oraz biało-czerwoną tasiemką na kołnierzu. Oznaczenia wojskowe zaś, całkowicie różne od standardowych, noszono na rękawach i rogatywkach.

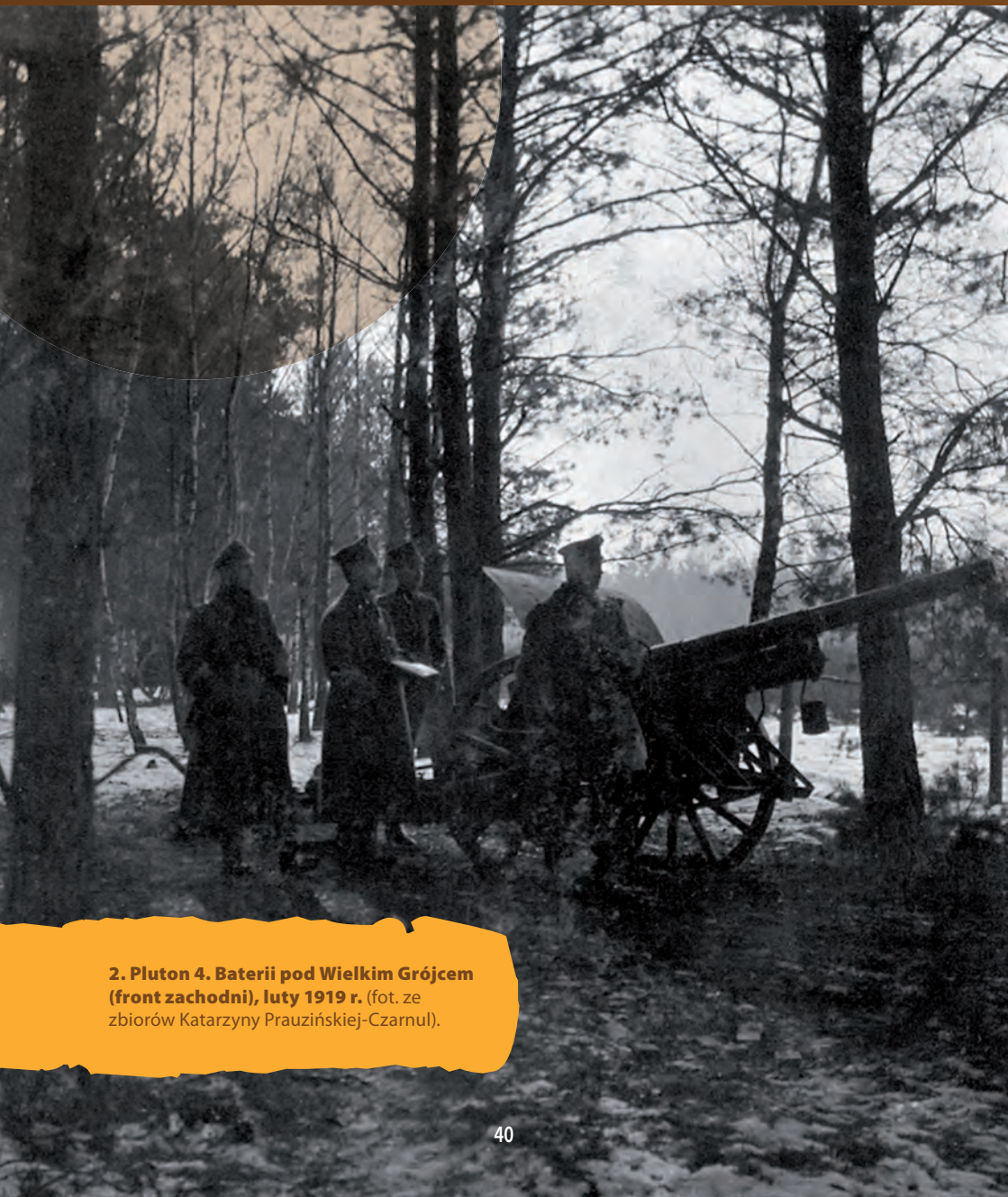
- Na podniesienie dyscypliny w szeregach powstańczych wpływ miało również wprowadzenie przysięgi, której tekst ogłoszono 21 I 1919 r. W dniu 26 I 1919 r. Dowództwo Główne i oddziały poznańskiego garnizonu zostały zaprzysiężone na placu Wilhelmskim (obecnie plac Wolności).

Charakterystyczne dla Wojska Wielkopolskiego i Straży Ludowej wzory oznaczenia stopni ustanowionych 21 I 1919 r. (autor Leszek Rościszewski, pw.ipn.gov.pl)

WOJNA NIEMIECKO-WIELKOPOLSKA 1919 R.

9

2. pluton 4. Baterii pod Wielkim Grójcem (front zachodni), luty 1919 r. (fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul).

Rozpoczęta przez Niemców z początkiem lutego 1919 r. kontr-Ofensywa na całej linii frontu była wstępem do wojny niemiecko-wielkopolskiej. Najkrwawsze boje toczyły się na froncie północnym i zachodnim, a walki na tych terenach znaczone były bitwami: pod Kcynią, Łabiszynem, Szubinem, Wielkim Grójcem, Nową Wsią Zbąską, Babimostem, Kargową...

Grupa powstańców wielkopolskich (front południowy) – Kompania Jutrosińska pod dowództwem plut. Jana Śliwy (pierwszy z lewej strony), obok st. strzelec Franciszek Kaczmarek. Ostoje (powiat rawicki), 1919 r. (fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN)

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- okoliczności rozpoczęcia wojny niemiecko-wielkopolskiej.
- koncentrację walk wyłącznie na terenach graniczących z linią zdobycy powstańczej z pierwszych tygodni powstania.

CZY WIESZ, ŻE...

- Niemiecką kontrofensywę zaplanowali sztabowcy na czele z Paulem von Hindenburgiem. Jej celem było zduszenie powstania i tym samym wywarcie nacisku na zwycięskie mocarstwa Ententy, by przygotowany w Paryżu dokument pokojowy pozostawiał Poznańskie w granicach państwa niemieckiego. Pomimo przygniatającej przewagi Niemców w sprzęcie i ludziach, nie udało im się jednak odzyskać terenów utraconych w pierwszym okresie powstania.
- Dla lepszego zorganizowania walki strona polska uformowała kilka oddziałów: Front Północny (dowódca płk Kazimierz Grudzielski); Front Zachodni (dowódca ppłk Kazimierz Zenkeller); Front Południowy (dowódca ppor. Władysław Wawrzyniak); Front Południowo-Zachodni (Grupa Leszno pod dowództwem ppor. Bernarda Śliwińskiego).
- Wojna niemiecko-wielkopolska obfitowała w wiele bohaterskich zachowań powstańców oraz spektakularnych akcji. Do najbardziej znanych należy zdobycie przez oddział powstańczy z Rogoźna niemieckiego samochodu pancernego Erhardt M1917 czy przejęcie na odcinku nadnoteckim niemieckiego pociągu pancernego.

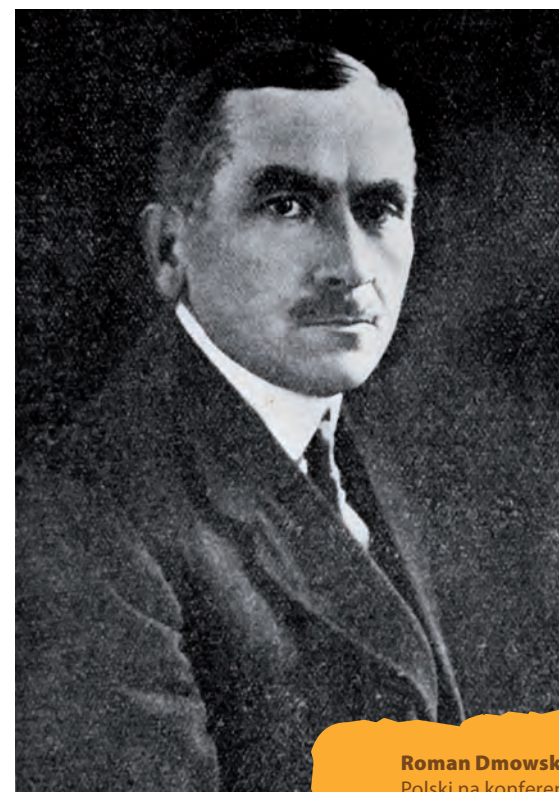
Żołnierze 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich w trakcie ćwiczeń, północna Wielkopolska, czerwiec 1919 r. (fot. ze zbiorów Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie)

Linia demarkacyjna według rozejmu w Trewirze z 16 II 1919 r. (autor Radosław Przebitkowski, pw.ipn.gov.pl)

Wskutek zabiegów dyplomacji państw Ententy, a zwłaszcza Francji (ogromna rola marszałka Ferdynanda Focha), Niemcy zostały zmuszone do zawarcia rozejmu w Trewirze (16 II 1919 r.), a podpisany 28 VI 1919 r. traktat pokojowy w Wersalu ostatecznie ustalił kształt polskiej granicy zachodniej.

Sukces w postaci przyłączenia do Polski prawie całej Prowincji Poznańskiej był następstwem zwycięskiego zrywu Wielkopolan oraz aktywności w Paryżu polskich dyplomatów.

Roman Dmowski (1864–1939). Delegat Polski na konferencję paryską w 1919 r. i sygnatariusz traktatu pokojowego w Wersalu. Zabiegał o włączenie do odrodzonej Polski ziem zaboru pruskiego. (fot. ze zbiorów NAC)

Zajęcie Zbąszynia (po prawej) i Bydgoszczy (po lewej) w ramach akcji rewindykacyjnej styczeń 1920 r.
 (fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN [Zbąszyń] i NAC [Bydgoszcz])

Przyznanie Polsce takich miast jak Zbąszyń i Bydgoszcz, a także Leszno czy Międzychód (niezdobytych przez powstańców), było sukcesem polskiej dyplomacji.

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- współpracę polskiej dyplomacji z Francją w sprawie konfliktu na terenie Prowincji Poznańskiej.
- decydujące znaczenie marszałka Ferdynanda Focha w zmuszeniu Niemiec do zawarcia rozejmu w Trewirze.
- rolę Romana Dmowskiego w dyplomatycznej walce o włączenie Poznańskiego w skład odrodzonego państwa polskiego
- polski sukces dyplomatyczny w postaci ostatecznego przyznania Polsce miast niezdobytch przez Powstańców Wielkopolskich.

CZY WIESZ, ŻE...

- Rozejm w Trewirze (16 II 1919 r.) nakazywał ograniczenie działań militarnych wobec obu walczących stron, a także wyznaczał linię demarkacyjną. Rozejm zmniejszył natężenie walk, ale ich definitywnie nie zakończył. Potyczki patroli dozorujących linię rozejmową były bowiem w tym czasie normą. Z pewnością podpisany rozejm uchronił Poznańskie przed ponowną interwencją zbrojną ze strony Niemiec.
- W celu sprawdzenia przestrzegania warunków rozejmu państwa Ententy wysłały do Prowincji Poznańskiej Komisję Międzysojuszniczą, na czele z ambasadorem Josephem Noulensem (1 III 1919 r.) W jej skład weszli przedstawiciele Anglii, Francji, USA i Włoch. Trójstronne rozmowy prowadzono w Krzyżu, a następnie w Poznaniu. Kilkutygodniowe rozmowy nie przyniosły jednak efektu ze względu na nieprzejednane stanowisko Niemiec. Opuszczając Poznań Komisja wysłała depeszę do Sekretariatu Generalnego Konferencji Pokojowej w Paryżu z informacją o zbojkotowaniu rokowań przez stronę niemiecką.
- W dniu 28 VI 1919 r. podpisano pokój w Wersalu. Na ustanowiony tam ostateczny kształt polskiej granicy zachodniej ogromny wpływ miał zwycięski zryw Wielkopolan oraz aktywność w Paryżu polskiej delegacji z niepomierną rolą Romana Dmowskiego. Te dwa elementy: walka zbrojna i zabiegi polityczne, przyczyniły się do sukcesu w postaci przyznania prawie całej Prowincji Poznańskiej odrodzonej Polsce.

Naczelnik Państwa Polski Józef Piłsudski odbiera defiladę Wojsk Wielkopolskich w Poznaniu, 27 X 1919 r. Z końcem sierpnia 1919 r. Wojsko Wielkopolskie zostało włączone w skład Wojska Polskiego (fot. ze zbiorów NAC)

Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 było zrywem niepodległościowym społeczeństwa polskiego, w którym ucieleśniło się marzenie kilku pokoleń Polaków o wspólnej walce wszystkich grup społecznych.

Szacuje się, że procentowy udział w oddziałach zbrojnych społeczeństwa polskiego Prowincji Poznańskiej sięgnął nawet 16%. Ok. 2 tys. z nich poległo w powstańczych walkach.

12^A ESKADRA WYWIADOWCZA

Bojowe odznaczenie eskadry.

Bojowe odznaczenie 12. Eskadry Wywiadowczej (kontynuatorki 1 Wielkopolskiej Eskadry Polnej) za „Obronę Kresów Wschodnich”

(fot. *Ku czci poległych lotników*, red. M. Romeyko, oprac. S. Borowy, Warszawa 1933)

/ STREFA EDUKACJI

ZWRÓĆ UWAGĘ NA:

- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 było wspólnym zrywem zbrojnym wszystkich grup społecznych Polaków z Poznańskiego.
- ogromny procentowy udział ludności polskiej Poznańskiego w powstaniu.
- liczbę poległych powstańców.
- udział żołnierzy Wojsk Wielkopolskich w walkach o wszystkie granice II RP.

CZY WIESZ, ŻE...

- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919, mimo że nie objęło wszystkich ziem zaboru pruskiego, wpłynęło na rozwój ruchu konspiracyjnego na Pomorzu Gdańskim i Górnym Śląsku.
- W wyniku walk powstańczych do połowy lutego 1919 r., a potem w trakcie potyczek na linii rozejmowej poległo ok. 2 tys. polskich powstańców i żołnierzy. Najwięcej ofiar odnotowano na froncie północnym, gdzie poległo 587 powstańców, a 101 zmarło z powodu odniesionych ran. Ok. 6 tys. żołnierzy Wojsk Wielkopolskich zginęło w walkach z Ukraińcami w Małopolsce Wschodniej, w wojnie polsko-bolszewickiej i w powstaniach górnośląskich.
- Do końca maja 1919 r. front wielkopolski funkcjonował autonomicznie, nie podlegając pod względem operacyjnym Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego w Warszawie. Wobec wzrostu zagrożenia ofensywą niemiecką, Komisariat NRL zgłosił wniosek „jedności armii narodowej”. 30 maja naczelny wódz Józef Piłsudski potwierdził operacyjne podporządkowanie Wojsk Wielkopolskich. Prace zjednoczeniowe trwały jeszcze do listopada tego roku.
- Wielu Powstańców Wielkopolskich było ofiarą terroru niemieckiego w czasie II wojny światowej. Symboliczną postacią jest Leon Prauziński – żołnierz, malarz, ilustrator, autor licznych malowanych i rysunkowych scen batalistycznych z Powstania Wielkopolskiego, który 6 I 1940 r. został zamordowany w Forcie VII w Poznaniu.

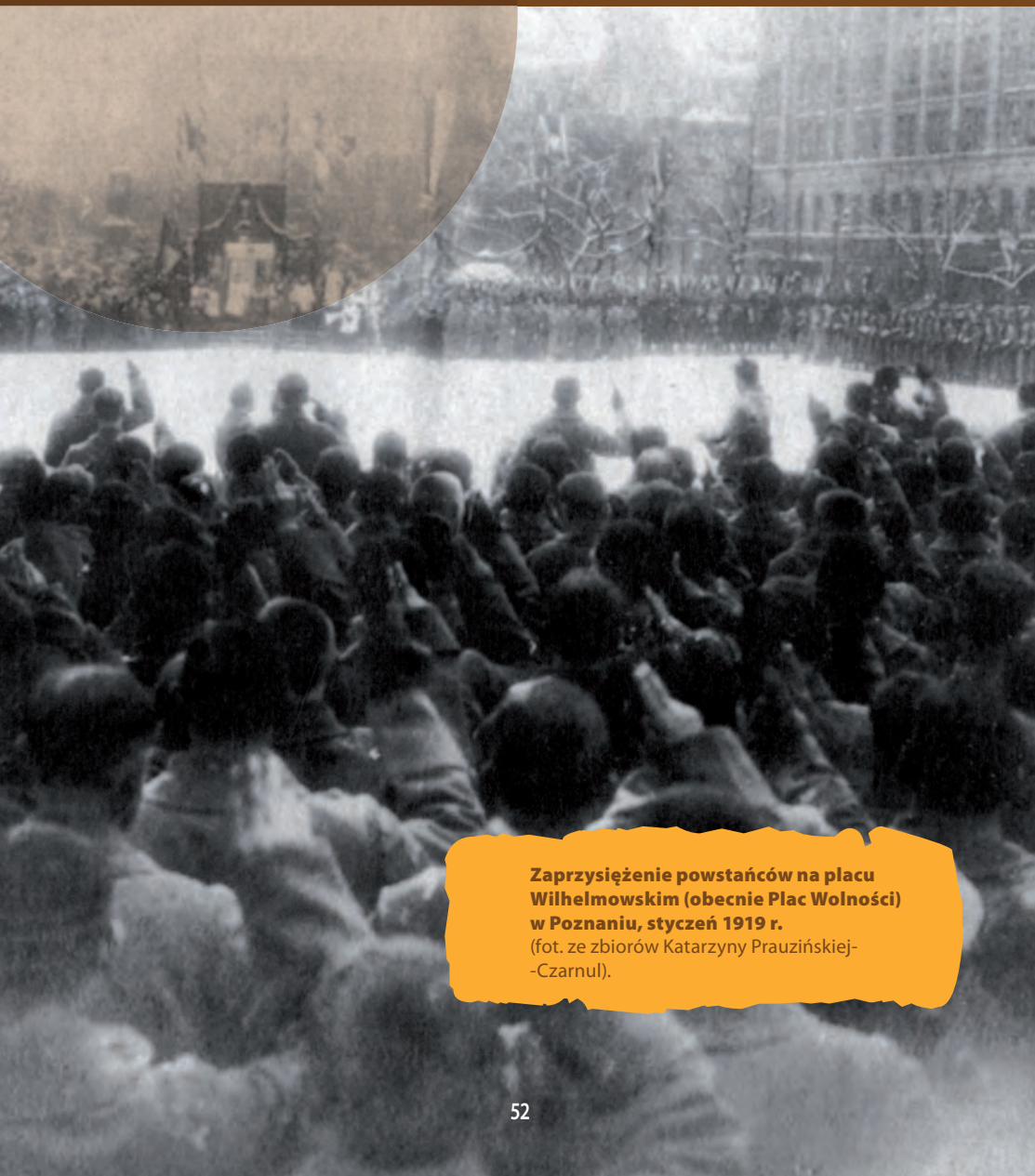
4. bateria 3. Pułku Strzelców Wielkopolskich na froncie wojny polsko-bolszewickiej, Bobrujsk 1919 r.
(fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul).

Wielkopolanie podarowali Odrodzonej Polsce zdyscyplinowane i dobrze wyszkolone Wojsko Wielkopolskie. Wielu jego żołnierzy zginęło w wojnie z Ukraińcami w Małopolsce Wschodniej, w powstaniach górnośląskich oraz w wojnie polsko-bolszewickiej 1921 r.

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE 1918–1919 W LICZBACH

12

Zaprzysiężenie powstańców na placu
Wilhelmowskim (obecnie Plac Wolności)
w Poznaniu, styczeń 1919 r.
(fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej-
Czarnul).

Około **2 tysiące poległych**
powstańców oraz około **6 tysięcy**
rannych

160 mln ówczesnych marek

niemieckich wart był sprzęt lotniczy zajęty
przez powstańców na lotnisku „Ławica” i w Hali
Zeppelina

13 dni potrzebowali powstańcy na

opanowanie prawie całej Prowincji Poznańskiej

100 tysięcy żołnierzy liczyło Wojsko

Wielkopolskie

1918

- 15 lutego** – Powstanie Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego.
- 3 listopada** – Wybuch rewolucji w Niemczech.
- 9 listopada** – Cesarz Niemiec opuszcza Berlin, w Poznaniu i w Wielkopolsce tworzą się Rady Żołnierskie oraz Rady Robotnicze.
- 10 listopada** – Józef Piłsudski przyjeżdża do Warszawy, w Poznaniu ujawnia się Komitet Obywatelski.
- 11 listopada** – Zakończenie I wojny światowej, Rada Regencyjna przekazała władzę Józefowi Piłsudskiemu.
- 13 listopada** – „Zamach na ratusz” – wprowadzenie kolejnych Polaków do Wydziału Wykonawczego Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Poznaniu.
- 14 listopada** – Powołanie Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej, odezwa w sprawie zwołania Polskiego Sejmu Dzielnicowego.
- 16 listopada** – W depeszy radiowej Józef Piłsudski notyfikuje powstanie odrodzonego państwa polskiego obejmującego „wszystkie ziemie zjednoczonej Polski”.
- 3–5 grudnia** – Obrady Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu.
- 12–13 grudnia** – Zjazd niemieckich delegatów Rad Ludowych w Poznaniu.
- 13 grudnia** – Zerwanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy rządem polskim a rządem niemieckim.
- 25 grudnia** – Przyjazd Ignacego J. Paderewskiego do Polski.
- 26 grudnia** – Ignacy J. Paderewski przyjeżdża do Poznania.
- 27 grudnia** – Wybuch Powstania Wielkopolskiego.
- 28 grudnia** – Kpt. Stanisław Taczak zostaje pierwszym naczelnym dowódcą Powstania Wielkopolskiego.

1919

- 1 stycznia** – Awans kpt. Stanisława Taczaka na stopień majora.
- 2–8 stycznia** – I bitwa o Szubin.
- 6 stycznia** – Zakończenie walk o Inowrocław.
- 6 stycznia** – Zdobycie przez powstańców stacji lotniczej w Ławicy.
- 7 stycznia** – Rozkaz w sprawie podziału terenów objętych powstaniem na okręgi wojskowe.

- 8 stycznia** – Odezwa Komisariatu Naczelnej rady Ludowej w sprawie przejęcia władzy na terenach objętych powstaniem.
- 11 stycznia** – II bitwa o Szubin, bitwa pod Łabiszynom.
- 15 stycznia** – Dekret Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w sprawie objęcia przez gen. Józefa Dowbora Muśnickiego dowództwa nad Powstaniem Wielkopolskim.
- 17 stycznia** – Dekret Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w sprawie przeprowadzenia obowiązkowego poboru Polaków z roczników 1897–1898.
- 18 stycznia** – Rozkaz w sprawie podziału frontu powstańczego na 4 grupy.
- 21 stycznia** – Rozkazy Dowództwa Głównego w sprawie przysięgi oraz formy odznak i umundurowania wojsk wielkopolskich.
- 26 stycznia** – Złożenie przysięgi przez Dowództwo Główne oraz oddziały garnizonu poznańskiego w Poznaniu.
- 28 stycznia** – Rozpoczęcie niemieckiej ofensywy na froncie północnym.
- 1–5 lutego** – Walki o Rynarzewo.
- 3 lutego** – Bitwa pod Kcynią.
- 5 lutego** – Zdobycie Rynarzewa przez powstańców.
- 11–12 lutego** – Bitwy o Babimost i Kargową.
- 16 lutego** – Rozejm w Trewirze.
- 17 lutego** – Walki pod Nową Wsią Zbąską.
- 19 lutego** – Nowy podział na okręgi wojskowe terenów opanowanych przez powstańców.
- 23 lutego** – Zaprzysiężenie nowych oddziałów Straży Ludowej.
- 1 marca** – Przybycie do Poznania z Warszawy Komisji Międzysojusznicej.
- 9 marca** – Wyruszenie Ochotniczej Kompanii Poznańsko-Lwowskiej pod Lwów.
- 25 maja** – Przekazanie dowództwa Wojsk Wielkopolskich pod rozkazy Naczelnika Państwa.
- 6 czerwca** – Wprowadzenie stanu wyjątkowego na obszarze zajętych przez wojska powstańcze.
- 18–19 czerwca** – Potyczka pod Szubinem.
- 28 czerwca** – Podpisanie Traktatu Wersalskiego.

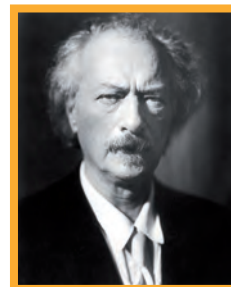
**Ćwiczenia do wystawy elementarnej
„Powstanie Wielkopolskie 1918–1919”**

1. W oparciu o wystawę ułóż wydarzenia w porządku chronologicznym:

- a. Zdobyć Ławicy
- b. Przyjazd Ignacego Jana Paderewskiego do Poznania
- c. Pierwsze strzały w okolicach Bazaru
- d. Rozejm w Trewirze
- e. Objęcie przez Józefa Dowbora-Muśnickiego dowodzenia nad Powstaniem Wielkopolskim
- f. Podpisanie traktatu pokojowego w Wersalu
- g. Włączenie Wojsk Wielkopolskich w skład Wojska Polskiego.

a	
b	
c	
d	
e	
f	
g	

2. Odnajdź poniższe zdjęcia na planszach wystawy i dopasuj je do podpisów:

a. Moment zawieszenia flagi na jarocińskim Ratuszu
b. Zaprzysiężenie powstańców na placu Wilhelmowskim (obecnie Plac Wolności) w Poznaniu, styczeń 1919 r.
c. Ignacy Jan Paderewski
d. Roman Dmowski
e. ks. Piotr Wawrzyniak
f. mjr Stanisław Taczak
g. gen. Józef Dowbor-Muśnicki

3. Korzystając z informacji zawartych na wystawie oraz wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij pojęcia:

- Polska Organizacja Wojskowa Zaboru Pruskiego
- Naczelna Rada Ludowa
- Polski Sejm Dzielnicowy
- Rozejm w Trewirze
- Traktat wersalski

4. Zapoznaj się z filmem wyprodukowanym przez IPN pt. „Powstanie Wielkopolskie. Zwycięstwo – Zdobycie Ławicy” i odpowiedz na pytania:

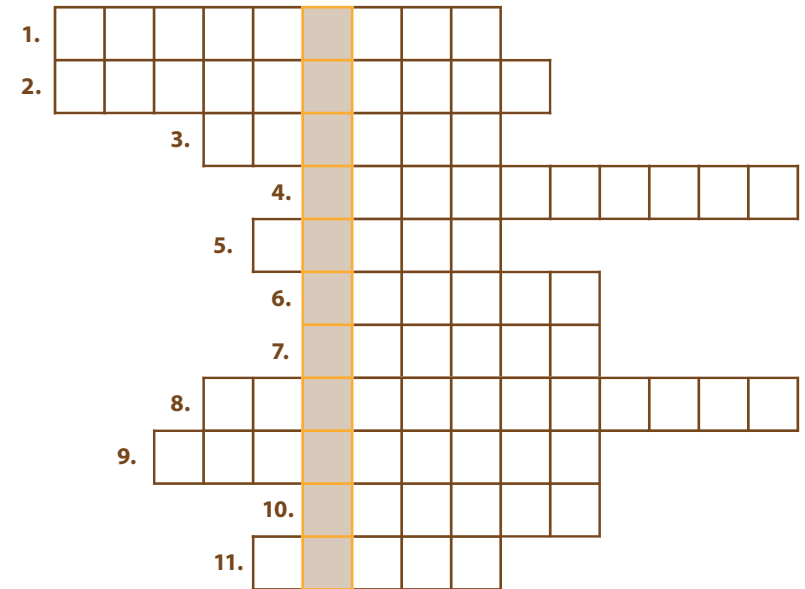
(link do materiału <https://www.youtube.com/watch?v=sR01o8pnMGU>)

- Kiedy dokładnie odbyła się akcja zdobycia Stacji Lotniczej na Ławicy?
- Dlaczego utrzymanie tego miejsca w rękach niemieckich było zagrożeniem dla powstańców?
- Co przesądziło o ostatecznej kapitulacji Niemców?
- Jakie było znaczenie zdobycia Stacji Lotniczej?

5. Wskaż zdania prawdziwe (P) i fałszywe (F)

- Centrum gospodarczym, politycznym i kulturalnym Polaków w zaborze pruskim był Hotel Bazar. ___
- Rozejm w Compiègne podpisany 11 XI 1918 r. dzielił ziemie zaboru pruskiego pomiędzy Austrię i Niemcy. ___
- Straż Ludowa była polską formacją (para)militarną w zaborze pruskim. ___
- Przyjazd Ignacego Jana Paderewskiego w dniu 26 XII 1918 r. był niezauważony przez mieszkańców Poznania. ___
- Franciszek Ratajczak jest uznawany często za pierwszą polską ofiarę powstania wielkopolskiego. ___
- Zdobycie lotniska na Ławicy było mało znaczącym epizodem w Powstaniu Wielkopolskim. ___
- Drugim dowódcą Powstania Wielkopolskiego był generał Józef Dowbor-Muśnicki. ___
- Roman Dmowski był zdecydowanym przeciwnikiem przyłączenia ziem zaboru pruskiego do Polski. ___
- Rozejm w Trewirze ostatecznie ustanawiał kształt polskiej granicy zachodniej. ___
- Wojska Wielkopolskie brały udział w walkach na wschodniej kresach RP i w powstaniach śląskich. ___

6. Rozwiąż krzyżówkę.

- ... Poznańska – nazwa Wielkopolski w okresie zaborów (od 1848r.).
- Imię osoby uważanej za pierwszą polską ofiarę Powstania Wielkopolskiego.
- Miejscowość, w której w dniu 16 II 1919 r. podpisano rozejm formalnie kończący walki podczas Powstania Wielkopolskiego.
- Kompozytor, polityk, dyplomata – jego przybycie do Poznania w dniu 26 XII 1918 r. było przyczyną ogromnego entuzjazmu wśród Polaków.
- Nazwa własna jednego z polskich towarzystw sportowych działających w zaborze pruskim.
- Pierwszy członek nazwiska drugiego dowódcy Powstania Wielkopolskiego.
- Straż ... – jedna z ochotniczych polskich formacji porządkowych.
- Nazwisko twórcy poznańskiego skautingu oraz Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego.
- Jedno z większych miast, które – mimo że nie zostało opanowane przez powstańców – to ostatecznie zostało włączone w skład II RP.
- Miejscowość, w której znajdowało się wojskowe lotnisko zdobyte przez Polaków w nocy z 5 na 6 I 1919 r.
- Hotel ... – kulturalne, intelektualne i polityczne centrum Polaków z zaborze pruskim.

Hasło:

7. Zapoznaj się z załączonymi fragmentami audycji radiowej, „Kto im kazał – czyli czy Wielkopolanie sami z siebie potrafią chwycić za broń?” (zob. załącznik) i odpowiedz na pytania:

- a. W jakich okolicznościach generał Stanisław Taczak objął dowództwo nad Powstaniem Wielkopolskim?
- b. Jak wyglądał rozwój powstania poza Poznaniem?

(Źródło: audycja „Kto im kazał – czyli czy Wielkopolanie sami z siebie potrafią chwycić za broń?”, autorstwa Anny Gruszeckiej oraz Roberta Mirzyńskiego, ze zbiorów Radia Poznań.)

8. Przeanalizuj poniższy rysunek i odpowiedz na pytania:

- a. Kogo określa Mistrzem autor rysunku?
- b. Jak odczytujesz przekaz płynący z ilustracji?

Źródło: „Pręgieryz Poznański” z 22 XII 1928 r., nr 23, s. 10/ ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

9. Zapoznaj się z poniższymi fotografiami tablicy upamiętniającej Ignacego Jana Paderewskiego i odpowiedz na pytania:

- a. W którą rocznicę Powstania Wielkopolskiego odsłonięto tablicę pamiątkową?
- b. Dlaczego w 1978 r. musiała ona zostać zrekonstruowana?

Fot. Witold Sobócki

10. Zapoznaj się z poniższym obrazem i odpowiedz na pytania:

- Jakie wydarzenie jest na nim przedstawione?
- Scharakteryzuj emocje postaci przedstawionych na obrazie.

Źródło: reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA

11. Zapoznaj się z zamieszczoną obok mapą i odpowiedz na pytania:

- Wymień nazwy poszczególnych frontów powstańczych.
- Wymień nazwy miast będących siedzibami Dowództwa Głównego oraz dowództw poszczególnych okręgów wojskowych.
- Wskaż miejscowości, które były wyzwolone przy wsparciu oddziałów Wojska Polskiego z terenów ówczesnej Polski.

12. Na podstawie plansz wystawy oraz wiedzy własnej uzupełnij dossier dowódców Powstania Wielkopolskiego.

Imię i nazwisko: **Stanisław Taczak**

Lata życia: _____

Ostatni stopień wojskowy: _____

Aktywność przed wybuchem I wojny światowej:

Aktywność podczas I wojny światowej:

Aktywność w czasie Powstania Wielkopolskiego:

Dalsze losy:

Imię i nazwisko: **Józef Dowbor-Muśnicki**

Lata życia: _____

Ostatni stopień wojskowy: _____

Aktywność przed wybuchem I wojny światowej:

Aktywność podczas I wojny światowej:

Aktywność w czasie Powstania Wielkopolskiego:

Dalsze losy:

13. Zapoznaj się z poniższym wierszem i odpowiedz na pytania.

Roman Wilkanowicz

Każdy ma swą Macierz
I – pacierz.
Więc naciesz się jeden z drugim,
Że ci się dziś plecie
Dziesięciolecie.
Tak to bywa na świecie –
Ledwie, że od ziemi odrośnie Mateusz –
Już ma swój... Jubileusz.
Tak samo i z Wami – Powstańcami...
Wszak to się działo wczoraj –
z wieczora... gdy
„Z Niebieskiego Dwora...
„Wieść się rozchodzi,
„Że Bóg i Polska się rodzi!
„Że Moc truchleje,
„Że dnieje...

Więc z tego Imienia,
Mamy dwa Narodzenia,
I... niechże każdy spamięta,
Dwa Święta:
Macierz
I Pacierz!...

Źródło: „Pręgieryz Poznański” z 22 XII 1928 r., nr 23, s. 2

Pytania do tekstu:

1. Na którą rocznicę powstania opublikowany został powyższy wiersz?
2. Jak interpretujesz słowa poety o dwóch Świętach?

14. Przykładowe tematy esejów – do ich napisania polecamy skorzystać z materiałów zawartych na portalu edukacyjnym IPN (<https://pw.ipn.gov.pl/>)

- a. Sukces Powstania Wielkopolskiego był zależny wyłącznie od sytuacji międzynarodowej.
- b. Powstanie Wielkopolskie wybuchło w najlepszym możliwym momencie.
- c. Wieloletnia praca całych pokoleń Polaków w zaborze pruskim przesyłała o sukcesie Powstania Wielkopolskiego.

Praca z tekstem źródłowym

Tekst źródłowy nr 1

Wybuch rewolucji listopadowej 1918 r. w Środzie Wilkp.

Ks. proboszcz Meissner¹, włożywszy biret na głowę, udał się [...] na Nowy Rynek [...] Tu zjawiło się naraz czterech żołnierzy, udekorowanych czerwonymi kokardami na czapkach, [...] wołających na całe gardło: Rewolucja! Rewolucja! Do tych pojmujących zdobycze rewolucji podług swego własnego światopoglądu żołnierzy przystąpił ks. Meissner witając ich słowami: – Jak się macie chłopcy? Co się stało?

Na to jeden z nich: Niemiec został pokonany, Wilhelm uciekł², my teraz panami! Jest rewolucja!

– Chłopcy, ale jaka rewolucja? – pytał proboszcz.

– Polska, księżo proboszczu – brzmiała jednogłośnie odpowiedź wszystkich czterech.

Ten wyraz »polska rewolucja« – czytamy w relacji ks. proboszcza Meissnera – zrobił na mnie piorunujące wrażenie. [Jako] gorący patriota i przez cztery lata konspirator w gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu oraz wieloletni prezes zakonspirowanych kółek gimnazjalnych, do których należało około 6000 młodzieży, rozsiansych po obszarze całej Wielkopolski, Śląska, Pomorza, a nawet Brandenburgii [...], podtrzymywałem w młodocianych sercach zawsze wielkie tradycje narodowe i uczyłem ich poznawać naszych pisarzy i poetów. Tyle lat mówiło się o wolnej w przyszłości Polsce i tęskniło się do urzeczywistnienia tych marzeń i dążeń. Jednak to powiedzenie »polska rewolucja« – usłyszane z ust prostych żołnierzy, którzy walczyć musieli, chcąc nie chcąc, za potęgę Prus, wywarło na mnie wrażenie wprost oszołamiające [...] Łzy zakręciły mi się w oczach.

Źródło: L. Rządkowski, *Wybuch rewolucji listopadowej 1918 r. w Środzie*, „Rocznik Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914/19 w Poznaniu” (P.) 1935.

Pytania do tekstu:

1. Jak interpretowali sytuację rewolucyjną w Niemczech Polacy służący w armii niemieckiej?
2. Jaki był powód wzruszenia ks. Meissnera?
3. Opierając się na wiedzy zdobytej na lekcjach historii wytłumacz rolę Kościoła Katolickiego w utrzymaniu polskości na ziemiach zaboru pruskiego.

¹ Zob. s. 11

² Chodzi o cesarza Niemiec Wilhelma II, który w wyniku rewolucji abdykował i wyjechał do Holandii.

Na podstawie wystawy, wiedzy z zajęć oraz poniższych tekstów przeprowadź analizę SWOT dotyczącą programów odzyskania niepodległości Naczelnej Rady Ludowej i Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego.

Arkady Fiedler¹ o kulisach wybuchu powstania

Na pierwszym zebraniu² doszło do ostrego starcia dwóch zasadniczych poglądów w sprawie zbrojnego powstania w Poznaniu: przedstawiciele Rady Ludowej, a więc endecji, z zapalczywością i tupetem starych wyjadaczy politycznych zapewniali, że alianci w traktacie pokojowym dadzą nam Polskę wielką i gotową, bez żadnego wystrzału, że zatem jakakolwiek nasza awantura zbrojna byłaby politycznym błędem i karygodną zbrodnią. Natomiast przeciwna strona na tym zebraniu, my młodzi, bardziej gorący, głównie skupieni dokoła POWZP, mniej wierzący w dalekie traktaty niż we własne siły, rwaliśmy się do czynu. Przegraliśmy na tym zebraniu. Zafukano nasze argumenty, starsi wzięli górę [...] Nie była to jedyna narada w naszym mieszkaniu przy ul. Długiej. [...] Drugie zebranie musiało się odbyć po dniu 16 listopada [...]

Na skutek szybkiego wzrostu oddziałów i zniecierpliwienia ochotników nastąpiła – o czym już wspominałem – krytyczna dla dowództwa POWZP sytuacja i nasze nowe zebranie miało temu zaradzić. Już nie chodziło o to, czy wywołać powstanie, lecz o to: kiedy. Więc zeszedł się cały aktyw powoiacki [...] Tego żołnierstwa zeszło się dobrych kilkudziesięciu, aż cała kamienica przy Długiej 11 struchlała [...]

Gdy w mieszkaniu zasiedli co ważniejsi dowódcy [...] zdecydowani powziąć ostateczną uchwałę w sprawie powstania, dostaliśmy ku naszemu zdumieniu nieoczekiwanych gości: zjawiły się tuzy z Naczelnej Rady Ludowej, ks. Adamski³, redaktor Poszwiński⁴, dr Meissner⁵ [...] Ktoś zdradził im nasze zamiary, więc przybiegli, by je pokrzyżować [...] Nagle potoczył się w mieszkaniu stary spór [...]

W poczuciu swej siły, mając za sobą kompanie, zapal ochotników, burzliwość młodej krwi, nasi zacięli się, byli hardzi, wzięli na kiel. Butnie uparli się przy swym zamiarze: będzie powstanie, i to wkrótce [...]

Poznańscy politycy nie byli orłami intelektu. Endecja dreptała w miejscu małeńkimi kroczkami, kazała wierzyć jedynie w Komitet Polski w Paryżu i w absolutną życzliwość aliantów, przy tym bała się Piłsudskiego i bała się nizin społecznych. Gdy w pierwszych dniach grudnia zwołała [...] sejm dzielnicowy do Poznania, sama przeraziła się tej ogromnej masy delegatów [...]

¹ Arkady Fiedler (1894–1985) – członek POWZP, późniejszy podróżnik, pisarz, autor m.in. książki “Dywizjon 303”.

² Zebranie miało miejsce między 12 a 14 XI 1918 r. w domu rodzinnym Fiedlera w Poznaniu przy ul. Długiej.

³ Ks. Stanisław Adamski (1875–1967) – duchowny, członek komisariatu Naczelnej Rady Ludowej

⁴ Adam Poszwiński (1881–1942) – członek Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej

⁵ Czesław Meissner (1879–1950) – prezes Rady Ludowej w Poznaniu

Dopiero wypadki dnia 27 grudnia otworzyły ludziom oczy na to, jaka energia i zawziętość pienili się w głębi polskiego społeczeństwa [...]

Źródło: A. Fiedler, *Mój ojciec i dęby*, Warszawa 1973, s. 175–176, 178.

Ze sprawozdania księdza Stanisława Adamskiego z czynności Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej. Poznań 1918 r.

Program pracy naszej był jasny. Przede wszystkim chodziło o utworzenie silnej i zwartej reprezentacji politycznej zaboru pruskiego ze współudziałem wszystkich warstw ludności. Podstawą organizacji są Powiatowe Rady Ludowe, powiatowe zaś Rady łączą się w Naczelną Radę Ludową, która wybiera jako organ wykonawczy komisariat. Znane już wszystkim są zasady tej organizacji, nie będę ich ponownie opisywał, chodziło o to, ażeby dla narodu polskiego stworzyć naczelną reprezentację, która obejmie przejściowo kierownictwo wszystkich spraw polskich, Chodziło o to, ażeby stworzyć ze wszystkich Polaków narzędzie sprawne i jednolite, a posłuszne wybranej przez siebie władzy, bo tylko wtedy można było liczyć na to, że zdołamy stawić opór skuteczny i silny wobec naporu Niemiec. Organizacja zwarta i silna – to dla nas kwestia życia [...]

Program nasz polityczny, uwydatniony w pierwszej odezwie komisariatu jasny był i prosty.

Stanęliśmy z góry na stanowisku, że o granicach zachodnich państwa polskiego stanowić będzie kongres pokojowy i oświadczyliśmy, że wyroku kongresu pokojowego oczekiwać będziemy ze spokojem i zupełną ufnością.

Zdawaliśmy sobie przecież sprawę z tego, że nie mamy tyle zbrojnych sił, abyśmy mogli odebrać wszystkie te dzielnice i krainy, jakie nam się słusznie należą. Zdobywać zaś to, czego nam dziś już nikt nie zaprzecza, nie warto.

Wiedzieliśmy o tym, że o sprawie polskiej i o granicach polskich decydować będziemy nie my, lecz koalicja. Próby oderwania części kraju gwałtem mogłyby nam raczej tylko podciąć sympatię u tych, od których pomocy w wysokim stopniu zależyśmy.

Źródło: *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego*. Grudzień 1918 r., s. 37.

NRL	POWZP	NRL	POWZP
Mocne strony		Słabe strony	
Szanse		Zagrożenia	

Fragment wspomnień Wincentego Grzeškowiaka¹ z 26–27 XII 1918 r.

[...] W dniu 26 grudnia 1918 r. wielka radość ogarnęła polską ludność m. Poznania. Przybył bowiem via Gdańsk rzecznik Polski z ramienia prezydenta USA Wilsona, wielki nasz kompozytor Ignacy Paderewski. Miasto tonęło w powodzi sztandarów narodowych i flag państw sprzymierzonych ententy: Anglii, Francji i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Już od rana 1. kompania Straży Bezpieczeństwa zajęła miejsce honorowe kompanii na dworcu, by jako przedstawicielka pierwszych jednostek odrodzonego Wojska Polskiego po 130-letniej niewoli pruskiej na ziemi wielkopolskiej powitać męża stanu i wielkiego Polaka. Wzdłuż całej trasy z dworca do hotelu Bazar tworzyły szpaler pozostałych kompanii Straży Służby i Bezpieczeństwa. Frenetycznym okrzykom i wiwatom na cześć Paderewskiego nie było końca. Entuzjazm zgromadzonego tumu polskiej ludności Poznania i okolicy towarzyszył Paderewskiemu wzdłuż trasy przejazdu. Przy zamku Wilhelmskim studenci Polacy wyprzęgają konie z powozu, w którym jechał dostoyny gość i toczą powóz przed Bazar. Radość wypełniła młode serca żołnierskie, że Polska, że Wolność, że zamilknie na ulicach polskiego miasta niemiecki żargon, że nie usłyszy się więcej niemieckiego języka w szkołach, na uniwersytecie i niemieckich przekleństwach *du polnische Schwein*².

[...] W dniu 27 grudnia 1918 r. byłem wolny od służby. Upewniwszy się o obowiązujący mi hasło, udałem się do centrum miasta. Około godziny 16, będąc w towarzystwie kolegi Franciszka Przybylskiego na ulicy Berlińskiej (obecnie 27 Grudnia), zaskoczeni zostaliśmy śpiewem Deutschland, Deutschland über Alles. W chwilę później przeciągnęła tą ulicą w kierunku placu Wolności niemiecka młodzież szkolna, na czele której kroczyła grupa niemieckich Fährnichów³, a w otoczeniu burszów⁴ w mundurach niemieckich, pomiędzy dziećmi szkolnymi – sekcja żołnierzy niemieckich uzbrojonych w karabiny maszynowe i ręczne. W domu przed prezydium policji niemieckiej na balkonie, nad sklepem artykułów optycznych [Kazimierza] Gregera zawisł między innymi sztandar angielski. Zauważyliśmy, jak pochód zatrzymał się, Mamert, kierując w stronę chłopca znajdującego się na balkonie brauning⁵, rycał, by chłopiec zdjął ten sztandar angielski, grożąc użyciem broni. W tym momencie spostrzeżliśmy, jak jeden z żołnierzy niemieckich ustawiał na boku karabin maszynowy z zamiarem użycia tej broni. Błyskawicznie doskoczyło kilku Polaków, wydarli Niemcom broń maszynową i ukryli się w bramie. W tym czasie padły też pierwsze strzały. Było to więc hasłem do chwycenia za broń.

Źródło: W. Grzeškowiak, *Powstaniec ze Starołęki [w:] Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego*, wybór i opracowanie: Janusz Karwat, Poznań 2007, s. 268–269.

Pytania do tekstu:

1. Jak został przyjęty Ignacy Paderewski w Poznaniu?
2. Dlaczego sztandar angielski wywołał wściekłość wśród uczestników niemieckiego pochodu?

¹ Wincenty Grzeškowiak (1899–?) powstaniec wielkopolski, podporucznik WP.

² z jęz. niem. „ty polska świnię”

³ z jęz. niem – chorąży

⁴ z jęz. niem. Bursche – łobuz, wyrastek

⁵ potoczna nazwa pistoletu Browning M1910

RODACY!

Niespodziewanie zbrodniczą ręką wywołane wypadki ostatnich dni stworzyły dla społeczeństwa polskiego położenie wręcz nowe. Żołnierz polski wystąpił zbrojnie przeciwko zamachowi na życie swych współobywateli i chwycił za oręż w obronie sztandarów zaprzyjaźnionych z nami państw koalicyjnych. Dotychczasowe czynniki władzy okazały swą bezsilność, powstałej anarchii opanować nie zdołały. Życie i mienie obywateli zdołała ocalić jedynie powaga najwyższej władzy polskiej: Naczelnej Rady Ludowej.

Oręż polski, przelana krew polska dały nam władzę, którą ujęła silnie w swe ręce Naczelna Rada Ludowa. Niniejszem składamy w imieniu całego narodu hołd i dzięki dzielnemu żołnierzowi polskiemu i członkom Straży Ludowej, którzy swym męstwem i odwagą pomnożyli sławę oręża polskiego i wyzwolili naród z pod jarzma niewoli.

Opierając się na zaufaniu żołnierza i obywatela polskiego Naczelna Rada Ludowa zdobytej władzy wydrzeć sobie nie pozwoli. Przedstawiciele jej wypowiedzieli to bawiącym w Poznaniu ministrom pruskim, którzy się z tym stanem rzeczy pogodzić musieli. Uporządkowanie nowych prawnych stosunków nie może nastąpić od razu, ale stanie się to niebawem. Odpowiadałoby uczuciom narodu, gdyby nasza ziemia złączyła się od razu z Macierzą-Ojczyzną. Rozum polityczny, względy na politykę wewnętrzną i zewnętrzną nakazują nam nie zrywać ostatnich nici łączących nas z Berlinem, lecz pozostawić ostateczne określenie zachodnich granic Polski kongresowi pokojowemu.

Takie postępowanie odpowiada nie tylko dobrze zrozumianym interesom dzielniczy naszej, lecz przedewszystkiem ogólnopolskim.

Celem polityki naszej jest zawsze: Zjednoczona, Niepodległa Polska z własnym wybrzeżem morskiem.

Komisariat Naczelnej Rady Ludowej.

Ks. Adamski. Wojciech Korfanty. Stefan Łaszewski.

Adam Poszwinski. Józef Rymer. Władysław Seyda.

Pytania do tekstu:

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Scharakteryzuj adresatów i nadawców źródła historycznego.
3. O jakim wydarzeniu jest mowa w dwóch pierwszych akapitach tekstu?

18 styczeń 1919 r. – fragment załącznika rozkazu dziennego nr 13 Dowództwa Głównego w sprawie stosunku do oficerów z różnych armii, zakazu działalności politycznej w oddziałach i umundurowania.

1. Przystępując do formacji sił zbrojnych w byłej dzielnicy pruskiej, nie myślę faworyzować oficerów poszczególnych formacji polskich tzw. dowborczyków, piłsudczyków, hallerczyków, legionistów itd. lub przedstawicieli którejkolwiek z armii, w których Polacy z musu służyli. Będą przyjęci ci fachowcy, którzy potrafią być nauczycielami i kierownikami mas żołnierskich i wykażą pod tym względem takt i zdolności. Komisariat Naczelnej Rady Ludowej wypowiedział się za awansowaniem do rang oficerskich zasłużonych i wytrwanych podoficerów. W zupełności podzielam ten pogląd i wkrótce będą wprowadzenie w szeregow oficerowie zaawansowani z najbardziej wybitnych podoficerów. Oficerów, którzy wstępują do szeregów sił zbrojnych w dzielnicy pruskiej przestrzegam przed waśniami i kłótniami na tle wyższości tych lub innych formacji. Rozdźwięku nie dopuszczę i będę bezwzględnie usuwał z wojska wszystkich tych, którzy rozterki do szeregów wnoszą. Wszyscy my służy my jednej idei – Zjednoczenia i Niepodległości Polski.
2. Przestrzegam wszystkich wojskowych przed braniem udziału w jakichkolwiek partiach politycznych. Wojsko powinno być apolityczne, służyć jedności państwa, a nie wzmacniać poszczególne partie, choćby wydawały się one bardzo sympatyczne.
3. Zauważyłem, że wojskowi samowolnie przyswajają sobie różnorodne formy umundurowania. Rozkazuję przerwać tę maskaradę. Forma umundurowania będzie ustalona przez Naczelną Radę Ludową. Odpowiednie kroki już przeze mnie poczynione
Na razie rozkazuję zachować dawny mundur z orzełkiem na czapce.(...)

Dowbor-Muśnicki, gen. por.

Źródło: *Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918/1919: Wybór materiałów źródłowych, Wybór tekstów, opracowanie oraz indeksy*: S. Nawrocki, B. Polak, M. Rezler, W. Rzyżewski, T. Wawrzyński, B. Woszczyński, Poznań 1985, s. 176.

Fragment wspomnień Jana Kąkolewskiego¹

Naczelna Rada Ludowa sprowadziła do Poznania carskiego generała Dowbora-Muśnickiego i powołała do służby wojskowej dwa roczniki. Oddziały powstańcze były rozbijane, ulegały reorganizacji.

Z Niemcami uzyskano rozejm. Sprowadzeni przez Dowbora-Muśnickiego byli carscy i pruscy oficerowie postawieni zostali na dowódców tworzącego się wojska wielkopolskiego i wobec powstańców zajęli stanowisko nieprzyjazne. Powstańców nazywano bolszewikami i „skibiorzami”², obwiniano ich o popełnianie kradzieży i nadużyć, starano się w jak najgorszej formie zozydzić, a dowódców oddziałów powstańczych odstawić do kąta. Dnia 28 stycznia 1919 r. zabrano się do reorganizowania naszego oddziału na Sołczu. Jakaś komisja wojskowa z polecenia Dowbora-Muśnickiego przyjechała do naszych koszar, mnie, dowódcę oddziału, zarejestrowała jako podporucznika, Janka Wulerta zrobiono podchorążym, nadała szarże sierżantom i plutonowym, robiła spisy powstańców według kwalifikacji wojskowych i zapowiedziała po prostu rozbiórkę mojego oddziału powstańczego. O tych planach komisji informowałem mojego dotychczasowego przełożonego Jana Kalinowskiego, który podobnie jak Paluch na razie był odstawiony. Kalinowski nakłonił mnie do podporządkowania się zarządzeniom dowborskiej komisji.

Źródło: J. Kąkolewski, *Niepokorny dowódca* [w:] *Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego*, wybór i opracowanie Janusz Karwat, Poznań 2007, s.106.

Pytania do tekstów:

1. Jakie zmiany w oddziałach wojskowych wprowadził nowy dowódca powstania gen. Józef Dowbor-Muśnicki?
2. Jak niektórzy powstańcy odnosili się – według Kąkolewskiego – do działań nowego dowódcy w kwestii reorganizacji oddziałów ochotniczych?
3. Dlaczego – według Ciebie – nowy dowódca zdecydował się na wprowadzenie zmian mogących zniechęcić do niego dotychczasowych powstańców?
4. Na podstawie zdobytej wiedzy z wystawy i zajęć lekcyjnych wytłumacz z jakiego powodu nowe dowództwo powstania określało żołnierzy oddziałów ochotniczych bolszewikami?

¹ Jan Kąkolewski (1893–1977), działacz niepodległościowy, pułkownik WP. Komendant organizacji niepodległościowej „Żuaw”, członek Towarzystwa Tomasza Zana, członek POWZP, m.in. w Wydziale Wywiadowczo-Wykonawczym. W czasie powstania wielkopolskiego brał udział w walkach na froncie północnym jako komendant odcinka.

² Skibiorz – w gwarze poznańskiej: złodziej.

Fragment wspomnień Bogdana Hulewicza¹

Pokpiwali sobie z nas, Poznańczyków, i Słowacki, i Norwid, a Kazimierz Brodziński nazwał Wielkopolską Beocją. Po nim złośliwie i bezkrytycznie powtarzano to porównanie, że to niby jej obywatele o niczym innym nie myślą, jak tylko o jedzeniu, piciu, przyodziewku, o sprawach materialnych: gospodarce, bogaceniu się, nie mają zmysłu dla wartości kulturalnych, nie wykazują ambicji w dziedzinie poezji, literatury, sztuki.

Po r. 1918/1919 mamy prawo odrzucić te krzywdzące epitety, a jeżeli już chcemy stwarzać analogię, porównując poszczególne dzielnice Polski z krainami starej Grecji – to Wielkopolska jest raczej Sparta: twarda, nieustępliwa, patriotyczna, zdolna do ofiar, do walki na śmieć i życie, równie ofiarna jak Warszawa, tylko roztropniejsza. Determinacja połączona z rozważą dała nam zwycięstwo.

Źródło: B. Hulewicz, *Sztab w hotelu Royal [w]: Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego*, wybór i opracowanie: Janusz Karwat, Poznań 2007, s. 160.

Pytania do tekstu:

1. Jak byli widziani w okresie zaborów Wielkopolanie w oczach Polaków z innych dzielnic podzielonego kraju?
2. Wykorzystując wiedzę o Powstaniu Wielkopolskim oraz starożytnej Grecji wyjaśnij porównanie Wielkopolski do Sparty i Beocji.

¹ Bohdan Hulewicz (1888–1968), działacz niepodległościowy, pułkownik WP, literat. Członek Tajnego Sztabu Wojskowego M. Palucha, w Powstaniu Wielkopolskim m.in. szef Wydziału Operacyjnego Dowództwa Głównego. Autor publikacji *Powstanie Wielkopolskie: przyczynek do dziejów przewrotu z listopada i grudnia 1918 roku* (Zamość 1920) oraz *Wielkie wczoraj w małym kręgu* (Warszawa 1968)

Wybrana bibliografia:

- Anders P., *Miejsca pamięci Powstania Wielkopolskiego*, Poznań 1993, wyd. II 2003.
- Bauer P., *Generał Józef Dowbor-Muśnicki 1867–1937*, Poznań 1988.
- Czubiński A., *Powstanie Wielkopolskie. Geneza – rozwój – znaczenie*, Poznań 1978, wyd. II 1988.
- Encyklopedia powstania wielkopolskiego 1918–1919*, red. J. Karwat i M. Rezler, Poznań 2018.
- Jabłoński T., *Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/19*, Warszawa 1936.
- Kubiak S., *Bibliografia historii Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 1963.
- Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 1938.
- Na froncie północnym Powstania Wielkopolskiego 1918–1919. Wspomnienia*, Poznań 1973.
- Oddziały wielkopolskie w walkach o wschodnią granicę Rzeczypospolitej*, red. Adam Pleskaczyński, Michał Krzyżaniak, Poznań–Warszawa 2020.
- Polak B., *Generał Stanisław Taczak 1874–1960*, Poznań 1988.
- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Bibliografia w wyborze*, Poznań 1988.
- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Katalog źródeł i materiałów*, red. S. Sierpowski, Poznań 2003.
- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Wybór źródeł*, Poznań 1983.
- Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, red. B. Polak, t. I–III, Poznań 2005–2007.
- Przeciw pruskiemu zaborcy. Wspomnienia i listy uczestników Powstania Wielkopolskiego*, Warszawa 1979.
- Rezler M., *Powstanie Wielkopolskie: po stu latach*, Poznań, 2019.
- Sierchuła R., Muszyński W.J., *Józef Dowbor-Muśnicki 1867–1937*, Warszawa 2019.
- Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919*, red. A. Czubiński i B. Polak, Poznań 2002.
- Wieliczka Z., *Od Prosnego do Rawicza. Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 1931.
- Wielkopolskie drogi do niepodległości. Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Historie lokalne*, red. Bergmann O., Wojcieszek E., Poznań–Warszawa 2018.
- Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 1985.
- Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego*, wybór i opr. J. Karwat, Poznań 2007.

Polecamy

Osoby zainteresowane zdobyciem szerszej wiedzy na temat Powstania Wielkopolskiego zapraszamy na portal tematyczny IPN

<https://pw.ipn.gov.pl/>

gdzie można znaleźć artykuły historyków, biogramy, multimedia oraz wystawy i infografiki.